

UNIVERZITA KARLOVA  
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Osvojování tématu holokaust  
dětmi staršího školního věku  
(2. stupně ZŠ)**

Helena Petrová

Katedra Pastorační a sociální práce  
Vedoucí práce: Mgr. Martin Jelínek, Dis.  
Studijní program B7508 Sociální práce  
Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2017

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Osvojování tématu holokaust dětmi staršího školního věku (2. stupně ZŠ) napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze dne 14. 6. 2017

Helena Petrová



Petrová, H. (2017). *Osvojování tématu holokaust dětmi staršího školního věku (2. stupně ZŠ)*. (Bakalářská práce). Praha: Univerzita Karlova

## **Anotace**

Tato bakalářská práce se věnuje osvojování tématu holokaust dětmi staršího školního věku, tj. na 2. stupni základní školy (dále ZŠ) běžného typu.

Práce je rozdělena na dvě části. Teoretická část se zabývá pojmem holokaust jako definicí z různých úhlů pohledu, tj. psychologie, filozofie etc. Pojednává o tématu holokaust z hlediska vědních disciplín, lidskoprávních dokumentů, odborných diskusí. Zamýšlí se nad stereotypy, předsudky, prevencí rizikového chování v současné společnosti včetně sporných otázek popírání holokaustu. Praktická část zkoumá znalosti, názory, postoje žáků k tématu holokaust na začátku (6. třída) a na konci 2. stupně (9. třída) ZŠ běžného typu. Výzkumné šetření obsahuje anonymní dotazník, který je následně analyzován metodou smíšeného výzkumu.

### **Klíčová slova**

Holokaust, stereotypy a předsudky, prevence rizikového chování, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále RVP ZV)

## **Summary**

The topic of this bachelor's work is learning of the theme holocaust by pupils of the higher school age – i.e. pupils of the second level of the ordinary basic school (ZŠ).

The work is divided into two parts. The topic of the theoretical part deals with the term holocaust, its definitions from different points of view, i.e. psychology, philosophy etc. This part deals with theme holocaust from the point of view of the science field, human rights and experts opinion. It thinks about stereotypes, prejudices, prevention of risk behavior in modern society including controversial questions about negation of the holocaust.

The practical part deals with knowledge and attitude to the holocaust from the beginning of the sixth class to the end of the second part of the basic school (to ninth class) in the ordinary basic school. The research contains anonymous questionnaire, which is subsequently analyzed by the mixed research method.

### **Keywords**

Holocaust, stereotypes and prejudice, prevention of the risk behavior, The Framework Educational Programme for Basic Education (RVP ZV)

## **Poděkování**

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Martinu Jelínkovi, Dis., za vstřícný postoj, motivaci k napsání této práce. Děkuji svým kolegům, kolegyním, přátelům za jejich podporu, pomoc. Velký dík patří mému manželovi za nezměrnou trpělivost, pomoc během psaní bakalářské práce, za velikou oporu během studia, svým třem dětem děkuji za inspiraci, povzbuzování ve studijním období, mému otci za podporu, rodinný příběh. Čest památce rodinným příslušníkům a to mamince, prarodičům a dalším předkům za jejich statečnost, odvahu.

# Obsah

Úvod .....	8
1. Vymezení pojmu holokaust .....	10
1.1. Definice pojmu holokaust .....	10
1.2. Zmínka o holokaustu v literatuře .....	14
1.3. Problematika holokaustu z hlediska vědních disciplín .....	20
1.4. Lidskoprávní dokumenty .....	23
1.5. Popírání holokaustu a projekt „Yolocaust“ .....	24
2. Výuka tématu holokaust různými organizacemi .....	27
2.1. Výuka o holokaustu dle RVP ZV pro 2. stupeň ZŠ .....	27
2.2. Organizace v ČR .....	28
2.3. Metoda orální historie, rodinný příběh .....	29
2.4. Mezinárodní organizace .....	33
3. Úvod do výzkumné části .....	34
3.1. Cíl výzkumu .....	34
3.2. Výzkumné hypotézy .....	34
3.3. Výzkumná metoda .....	35
3.4. Vzorek, místo a způsob sběru dat .....	35
3.5. Analýza anonymních dotazníků .....	37
3.5.1. Ověření hypotézy H1 .....	38
3.5.2. Ověření hypotézy H2 .....	40
3.5.3. Ověření hypotézy H3 .....	41
3.5.4. Otázka č. 4 .....	43
3.5.5. Otázka č. 5 .....	45
3.5.6. Otázka č. 6 .....	46
3.5.7. Otázka č. 7 .....	47
3.5.8. Otázka č. 8 .....	48
3.5.9. Otázka č. 9 .....	50
3.6. Diskuse, shrnutí .....	52
Závěr .....	544
Seznam literatury .....	55
Elektronické zdroje .....	58
Přílohy .....	61
Příloha číslo 1: .....	61
Příloha číslo 2: .....	63

# Úvod

*„Those who cannot remember the past are condemned to repeat it.“  
„Kdo nezná svou minulost, je odsouzen ji opakovat.“*

*Jorge Agustín Nicolás Ruiz de Santayana*

Žijeme v 21. století, v době obrovského technického pokroku v různých vědních oborech, ale také v době, kdy nejmodernější technologie jsou používány k zabíjení lidí. Denně vidíme, slyšíme z médií, ze sociálních sítí zprávy z bojů, válek v různých částech světa, kde jedinec, příslušník určité náboženské, politické, etnické skupiny je vystavován násilí, bojí se o svůj holý život, přežívá v nehumánních podmínkách, dozvídáme se o permanentním porušování, ba pošlapávání základních lidských práv a svobod. Také jsme denně konfrontováni s terorem, terorismem, i s lidskou lhostejností, sobectvím, neúctou. Bakalářská práce s názvem Osvojování tématu holokaust dětmi staršího školního věku (2. stupně ZŠ) se snaží reagovat na patologické jevy, zlo v současné společnosti, poukázat na důležitost připomínat si historické události moderních dějin 20. století - nedávné doby, která přinesla tolik lidských obětí a traumat, s kterými se dodnes vyrovnáváme. Tato práce nehodnotí kvalitu pedagogické práce pedagogů z 1. i 2. stupně ZŠ, ale jedná se o práci mapující v praktické části základní znalosti, názory, postoje k tématu holokaust dnešními dětmi staršího školního věku - žáků 6. a 9. tříd, tj. na začátku a na konci 2. stupně ZŠ, včetně popsání znaků rizikového chování, předsudků, společenských stereotypů. Rodinný příběh a návštěva vzdělávacího semináře International School for Holocaust Studies pro české pedagogy v Yad Vashem v Izraeli v roce 2013 mi pomohly k volbě tématu této práce.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části vymezím pojem holokaust jako definici, zmíním se o něm



v literatuře, nahlédnu na téma holokaust z hlediska vědních disciplín včetně lidskoprávních dokumentů. Dále se věnuji sporným otázkám, jako je popírání holokaustu včetně zmínky projektu „Yolocaust.“ V další teoretické části se věnuji výuce tématu holokaust dle aktuálního RVP ZV, různými organizacemi v ČR i zahraničními organizacemi a zmíním rodinný příběh.

V praktické části na základě smíšeného výzkumu analyzuji anonymní dotazníky, kterými zjišťuji základní znalosti, názory a postoje k tématu holokaust u dětí staršího školního věku – tj. žáků dvou 6. a dvou 9. tříd na začátku a na konci 2. stupně ZŠ ve školním roce 2015/2016.

Tato práce chce být přínosem nejen pedagogům, studentům pedagogiky, ale i odborníkům z jiných oborů, např. sociální práce, psychologie, filozofie, teologie, a také rodičům, všem aktérům, kteří nesou odpovědnost za výchovu, vzdělání budoucích generací. O holokaustu by se vzdělávat mělo bezpochyby proto, že byl nejen přelomovým jevem novodobých dějin, ale i v celých dějinách lidstva, zpochybnil základy civilizace, a s jehož důsledky se dodnes vyrovnáváme. Přímých svědků, kteří mohou podat osobní svědectví o zvrátnostech totalitního režimu, jehož důsledkem byl holokaust, ubývá. Je výzvou dnešní doby umět vzbudit u dětí, žáků intelektuální zvědavost, inspirovat jejich kritické myšlení, aby pochopili, že úkolem občanů v demokratické společnosti je naučit se rozpoznat nebezpečné signály a vědět, jak na ně reagovat, aby se hrůzy minulosti již neopakovaly.

# Teoretická část

## 1. Vymezení pojmu holokaust

Mluvit dnes, více než 70 let po tak tragické události, kterou fenomén holokaust v dějinách byl, je důležité i proto, abychom v reflexi na současnou společenskou, politickou situaci nejen v ČR, Evropě i globálně dokázali kriticky nahlížet, poučit se z chyb, dokázat o nich vést otevřený dialog, diskutovat. Vážít si získané demokracie, chránit ji před patologickými společenskými jevy, chováním, které ji ohrožují, předcházet negativním postojům, myšlením, vidím jako každodenní výzvu pro každého občana této země. Výchova k uvažování o morálních, duchovních otázkách, hodnotách, k respektu, ke kritickému nahlížení, k lásce, k úctě k druhým i k sobě je nutností pro klidný, radostný život na Zemi. Dodnes jsme se s důsledky holokaustu ve společnosti v celosvětovém měřítku nevypořádali. Proto vidím nutnost o tomto tématu i dnes ve společnosti hovořit. Otázkou je, jak k tomuto tématu přistupujeme, ve společnosti jsou zažitá určitá klišé, předsudky. Na holokaust jako definici a vymezení pojmu holokaust lze nahlížet z různých vědních disciplín, které zmíním v dalších částech práce.

### 1.1. Definice pojmu holokaust

Slovo holokaust lze psát dvěma způsoby, buď jako „holocaust“, což je zažitější způsob psaní, převzatý z angličtiny, nebo jako „holokaust“, které je převzato z řečtiny. V této práci budu používat verzi holokaust. Slovo holokaust ve společnosti splývá s pojmem genocida – zahrnu také mezi definice. Bývají zaměňovány pojmy holokaust (holocaust) a šoa (shoa) – významově jsou odlišné, proto pro bližší pochopení budu níže definovat pojem šoa. K vysvětlení je také potřeba historický náhled a jazyková rozlišení.

Holokaust z řeckého holokauston znamenal celopal, rituální oběť, která se spálí za určitým účelem (Biblický slovník, 2017). V bibli ve

Starém zákoně se hovoří o celopalu jako určitému druhu oběti (BibleNet, 2017). Zmíním jen některé verše z bible, které o celopalu hovoří:

Leviticus 6, 15: „Připraví ji pomazaný kněz z Áronových synů, který nastoupí na jeho místo. To bude provždy platné Hospodinovo nařízení. Jako celopal bude obrácena v obětní dým.“

Leviticus 6, 16: „Každá přídavná oběť kněžská bude celopal. Nesmí se jíst.“

Deuteronomium 13, 17: „Všechnu kořist z něho shromáždíš na jeho prostranství a město i všechnu kořist z něho spálíš jako celopal pro Hospodina, svého Boha. Zůstane navěky pahorkem sutin, nikdy nebude vystavěno.“

Deuteronomium 33, 10: „Budou vyučovat tvým právům Jákoba a tvému zákonu Izraele, budou klást před tebe kadidlo a na tvůj oltář celopaly“.

**Další definice pojmu holokaust:**

„Pod rouškou druhé světové války, v zájmu svého „nového řádu“, se nacisté pokusili zlikvidovat všechny evropské Židy. Poprvé v dějinách byly pro masové vyhlazování celého národa použity průmyslové metody. Bylo zavražděno šest milionů osob, včetně 1 500 000 dětí. Tato událost se nazývá holocaust. Nacisté zotročili a zavraždili také miliony dalších osob. Ve velkém počtu byli zabíjeni Romové, tělesně a duševně postižení, Poláci, sovětské válečné vězni, odboráři, političtí protivníci, vězni svědomí, homosexuálové a další.“ (Imperial War Museum, Londýn, Velká Británie)

„Holocaust označuje specifickou událost genocidy v dějinách 20. století: státem organizované systematické pronásledování a likvidaci evropských Židů nacistickým Německem a jeho spolupracovníky v letech 1933 až 1945. Hlavními oběťmi byli Židé, jichž bylo zavražděno 6 milionů; cílem likvidace či decimace z rasových, etnických nebo nacionálních důvodů byli také Romové, postižení a Poláci. Dalším milionům obětí včetně homosexuálů, Svědků Jehovových, sovětských válečných zajatců a politických odpůrců připravila nacistická tyranie rovněž těžký útlak a smrt.“ (Památník holocaustu United States Holocaust Memorial Museum, Washington, D. C., USA)

„Holocaust byla vražda přibližně šesti milionů Židů nacisty a jejich spolupracovníky. Od německé invaze do Sovětského svazu v létě 1941 do konce války v Evropě v

květnu 1945 se nacistické Německo a jeho spolupachatelé snažili zavraždit každého Žida v oblasti své moci. Protože diskriminace Židů nacisty začala již s nástupem Hitlera k moci v lednu 1933, mnozí historikové považují tento okamžik za počátek éry holocaustu. Židé nebyli jedinými oběťmi Hitlerova režimu, ale byli jedinou skupinou, kterou se nacisté snažili zlikvidovat zcela.“ (Jad Va-šem, Jeruzalém, Izrael), (všechny 3 definice: International Holocaust Remembrance Alliance, 2017)

„Holocaust (řecky oběť spálením, celopal), evropské označení pro genocidu Židů za 2. světové války. Nacistický program vyhlazení židovské „rasy“ navazuje na starší antisemitismus, liší se od něj technickou nelidskostí masového zabíjení i pseudovědeckým „zdůvodněním“. Oproti označení holocaust, které sugeruje jakousi posvátnou souvislost, dávají Židé sami přednost názvu šoa (hrůza, katastrofa), aby se nezapomnělo, že šlo o vyvraždění několika milionů nevinných lidí.“ (Sokol, 1998)

„Pojem holocaust označuje zavraždění přibližně šesti miliónů Židů nacisty a jejich spolupachateli. V době od napadení Sovětského svazu nacistickým Německem v létě 1941 do konce války v Evropě v květnu 1945 nacisté a jejich spolupachatelé usilovali o zavraždění každého Žida, který žil na území pod jejich nadvládou. Nacistická diskriminace Židů začala však již s Hitlerovým nástupem k moci v lednu 1933, a proto mnoho historiků považuje právě tuto událost za začátek holocaustu. Židé nebyli jedinou obětí Hitlerova režimu, ale byli jedinou skupinou, kterou chtěli nacisté úplně vyhladit.“ (Holocaust.cz, 2017)

### Holokaust a šoa:

„Šoa, hebrejsky katastrofa, pohroma, zničení; označení pro promyšlené vyvraždění 6 milionů Židů mezi léty 1933 – 45 nacisty; podhoubím byl rasismus namířený též proti Romům a Slovanům; zločin počal prohlášením Židů za nižší rasu a prohlášením, že smyslem dějin je boj mezi Árijci a Židy, následovaly norimberské zákony v r. 1935, které zbavily Židy občanských práv a majetku, zřízení koncentračních táborů a ghatt a v r. 1942 program vyvraždění Židů, tzv. konečné řešení židovské otázky; příklad psychologicky propracované ideologie systematicky šířené moderními prostředky hromadné komunikace s ohromujícím dopadem na veřejnost, především německou; prožitá zkušenost a zveřejnění údajů o masovém vyvraždění Židů pro porážce nacizmu měly zpětně silný emocionální

dopad na psychiku Židů i myšlení nežidovské světové veřejnosti, především na základy křesťanských náboženství; výsledkem přijetí protirasistických zákonů ve všech vyspělých státech světa a šíření lidských práv vůbec a boj o ně v rozvojových zemích“. (Hartl, Hartlová, 2000)

„Pro označení hromadného vyvraždění Židů během druhé světové války se po válce začaly používat pojmy „holokaust“ a „šoa“. Pojem „holokaust“ se používá nejčastěji. Protože slovo „holokaust“ znamená původně „zápalnou oběť“ Bohu, je jeho užívání zpochybňováno. Zavraždění Židů nebylo žádnou náboženskou obětí. V Izraeli a v židovských kruzích mimo Izrael se proto většinou hovoří o „šoa“. Toto hebrejské slovo má spíše význam „zničení“ nebo „velké neštěstí/zlo“. Již během druhé světové války bylo užíváno jako výraz pro vyhlazování Židů nacisty“. (Anne Frank Stichting, 2017)

#### Definice genocidy:

„Genocida (genocide) termín amerického sociologa R. Lemkina z r. 1944; zločin proti lidskosti; vyvraždění celých skupin obyvatelstva z rasových, národnostních, náboženských či politických důvodů; genocidě vždy předchází propaganda zdůvodňovaná eugenicky nebo geneticky a cílená proti neasimilující se minoritě“. (Hartl, Hartlová, 2000)

#### Tuto kapitolu uzavře zajímavá syntéza pojmů holokaust, genocida a šoa Leo Pavláta:

„Pojem genocida, propojující řecké označení pro rasu a národ a latinské slovo pro zabíjení, označuje podle svého tvůrce, židovského právníka z Polska Rafaela Lemkina „zničení národa nebo etnické skupiny“. Genocidou přitom nebyla míněna jen okamžitá zkáza národa. Pro definici genocidy bylo především důležité, zda se jednalo o „koordinovaný plán různých akcí ke zničení podstatných základů života národních společenství s cílem tato společenství zničit“. Za první genocidu 20. století bývá označována likvidace přibližně půldruhého miliónu Arménů v Turecku v letech 1915 – 1917. Pojem genocida je pak spjat především s vyhlazováním Židů, ale také Romů za druhé světové války. Bohužel, ani po jejím skončení akty genocidy neustaly. Došlo k nim v Kambodži, během války po rozpadu Jugoslávie, v Libérii, Súdánu či Rwandě.

Se zmíněnou genocidou Židů za druhé světové války jsou spjata další dvě souběžná označení. Těmito pojmy jsou holokaust a šoa. První z nich odkazuje k řečtině, v níž je jeho smyslem „úplné spálení“. Tato metafora pro plameny krematorií v blízkosti nacistických plynových komor však má v řečtině i doslovný význam: znamená „zápalnou oběť“ v biblickém slova smyslu. Jako takový „holokaust“ sugeruje oběť člověka Bohu – a tedy dává židovské válečné tragédii jakoby náboženský význam. Není proto divu, že v židovském prostředí se pro genocidu Židů za druhé světové války užívá namísto slova „holokaust“ stále více hebrejského „šoa“; významově mnohoznačného označení ve smyslu nepopsatelná katastrofa, pohroma, neštěstí.

Pojmy holokaust a šoa mají přitom zvláštní platnost a nejsou s označením genocida zaměnitelné. Zatímco platí, že holokaust byl genocidou, potom jen jedna genocida - právě ta protižidovská z období nacismu - byla holokaustem, šoa. Fakta o šoa totiž vytvářejí historicky tragicky jedinečný obraz vyhlazování jednoho národa. Je to název pro detailně naplánovaný likvidační proces, celospolečenskou masinérii sloužící smrti. Holokaust měl svou přesnou technologii zahrnující identifikaci židovských obětí, jejich okradení, sociální a ekonomické ponížení, shromáždění na jednom místě, zabití. Jako takový holokaust označuje genocidu zvláštního druhu, a to nejen co do způsobu provedení, ale i motivace. Z hlediska vrahů si totiž příští oběti zasloužily smrt jen proto, že se narodily. A jejich potomci byli dokonce k smrti odsouzeni ještě dříve, než byli počati“. (Rozhlas, 2011)

## **1.2. Zmínka o holokaustu v literatuře**

Nyní se soustředím na literaturu s tématem holokaust, která je aktuální, aplikovatelná při výuce o tomto tématu na 2. stupni ZŠ, i jako zdroji odborných informací pro pedagogy.

Zřejmě nejstarší zmínka o holokaustu (myšleno v porovnání s historickými událostmi holokaustu 20. století) v literatuře byla zapsaná v bibli ve Starém zákoně a to v knize Ester. Dívka Ester, židovského původu, kterou si velmi zamiloval král Achašveróš, se stala královnou. Díky své moudrosti, prozíravosti, důvtipů odvrátila vyvraždění

židovského národa. Dodnes židé každoročně slaví jako upomínku záchranu svátek Púrím. (Bible, ekumenický překlad, 1984)

Okrajově se zmíním o osobnosti Jiřího Holého - zakladatel Centra pro studium holokaustu a židovské literatury při Ústavu české literatury a komparatistiky (FF UK) v r. 2010, spoluzakladatel mezioborového Pražského centra židovských studií (FF UK) v r. 2012, a profesor bohemistiky na Ústavu české literatury a komparatistiky (FF UK) - v návaznosti na výčet jeho stěžejních prací s tematikou holokaustu, šoa, které si dovoluji řadit mezi zásadní studie, jež byla dosud o holokaustu, šoa v české literatuře zpracovaná.

Za velmi zdařilou pokládám publikaci Jiřího Holého (ed.) a kolektivu s názvem Cizí i blízcí. Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století, která byla vydána na konci r. 2016. Tato kniha mapuje židovskou kulturní tradici, která byla v ČR potlačovaná, marginalizována do r. 1989. Kniha nevnímá kulturní paměť jako centrum jediné národní kultury či ideologie, ale představuje kulturní dění v českých zemích jako myšlenkově pluralitní a vícejazyčné, sleduje literaturu nejen česky psanou, ale i německojazyčnou a hebrejskou. Jádrem publikace jsou i studie – např. Reprezentace Židů a židovství na přelomu 19. a 20. století, Divadelní a literární činnost v terezínském ghettu, „Antisionismus“ jako skrytý i zjevný antisemitismus doby komunistického režimu, Česká poezie o šoa, Memoárová literatura o šoa, Holokaust v československém a českém hraném filmu, Šoa po roce 1970 a „druhá“ a „třetí“ generace. Další příspěvky popisují z různých aspektů kulturní život Židů v českých zemích: Obrazy východních Židů v českožidovských časopisech, Literární příspěvky v časopise Selbstwehr a díla Maxe Broda, Osamělé hlasy chasidismu, Kalendář česko-židovský ve třicátých letech. Monografii doplňují dílčí sondy a případové studie, které se mimo jiné zabývají díly Vojtěcha Rakouse, Karla Poláčka, Egona Hostovského, Jiřího Weila, Ladislava Fukse, Oty B. Krause, Arnošta Goldflama nebo Alexeje Pludka. (Holý, 2016)

Mezi starší odborná díla Jiřího Holého (ed.) a kolektivu autorů patří dvě publikace a to Šoa v české literatuře a v kulturní paměti a Holokaust v české, slovenské a polské literatuře. V knize Šoa v české literatuře a v kulturní paměti uvádí její přínos v tom, že:

„...se šoa v literatuře a kultuře u nás, na rozdíl od jiných zemí, dosud věnovala velmi malá pozornost... Cílem této publikace je sledovat ikonografii holokaustu/šoa v literatuře, a to historicky (...), tematologicky (...) i na příkladu vybraných autorských osobností... Jednotlivé příspěvky zkoumají reprezentaci šoa v literatuře a kultuře z různých stran, přehledově i analyticky, z hlediska jednotlivých motivů i celku autorské tvorby. Kladou si otázky po možnostech a hranicích literárního zobrazení šoa. Jde mimo jiné o vztah fiction a non-fiction, literárnosti na jedné straně a etického apelu na straně druhé. Je například morálně přípustné využívat humoru a ironie? Je možné zobrazit holokaust nejen z pohledu obětí a svědků, ale i pachatelů? Jak se liší bezprostřední reakce od pozdějších reflexí, případně od pohledu generace dětí a vnuků, kteří už šoa nezažili? ... Autoři se shodují v tom, že téma šoa nepovažují jen za záležitost minulosti. Zkoumání holokaustu problematizuje hranice literární reprezentace. Také přispívá k udržování a obnovování dějinné a národní paměti. V době „zapomnění“, které ovládá nemalou část české a vlastně i evropské společnosti a jehož důsledkem může být lhostejnost, nebo dokonce popírání holokaustu, je to aktuální. Neexistují dokonalé právní či institucionální mechanismy, jež jednou provždy zabrání novým genocidám a totalitářům. Musíme proto spoléhat na základní mravní principy a na vědomí této historické a kulturní paměti...“ (Holý, 2011, 5 - 6)

V další zmíněné publikaci Holokaust v české, slovenské a polské literatuře v předmluvě Holý uvádí:

„V únoru 2006, když jsem pročetl příspěvky tohoto svazku, se holokaust dostal do popředí pozornosti médií. Znamý popírač holokaustu Irving stanul před rakouským soudem. Televizní zprávy, internet i noviny uveřejňovaly snímky Davida Irvinga, jak v podpaží se svou knihou odpovídá na otázky novinářů a kráčí k soudní budově. Popírání holokaustu je v Rakousku, jako ve velké části evropských zemí (včetně České republiky), trestným činem a Irving byl shledán vinným a odsouzen na tři roky. Proces pochopitelně vyvolává otázky. Není Irvingovo odsouzení potlačením



svobody názoru a projevu? Nepřidává mediální pozornost popíračům holokaustu na popularitě? Tím spíš, že někteří západní intelektuálové se popíračů, jako je Irving či Faurisson, z různých důvodů zastávají, mezi nimi i známé osobnosti Noam Chomsky nebo Roger Garaudy. A také v Česku se objevují názory, že údaje o počtu obětí v Osvětimi jsou přemrštěné, že je nejisté, zda plynové komory vůbec existovaly, že nelze jednoznačně prokázat, že Hitler měl v plánu Židy vyvraždit, případně že Spojenci za 2. světovou válku a hekatomby mrtvých nesou stejnou odpovědnost jako němečtí nacisté. A tato stanoviska nezaznívají vždy jenom z okrajových pozic tradičního antisemitismu a skinheadské subkultury... Východiskem našeho sborníku bylo sympozium, které se konalo v květnu 2005 na pražské Filozofické fakultě a které pořádal Ústav pro českou literaturu a literární vědu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Příspěvky (pozn. autorky „vedené v této publikaci“) ani zdaleka nepokrývají rozlehlé téma, vždyť je to první pokus tohoto druhu u nás.“ (Holý, 2006, 7 - 15)

Holý se o výše zmíněné publikaci v závěru předmluvy dále zmiňuje o řazení textů tematicky do čtyř oddílů, které se věnují např. možnostem zobrazení šoa, dokumentární literatuře z ghett (Terezín, Lodž), slovenské memoárové literatuře, filmem a literaturou, filmovým zpracováním holokaustu, vztahem literární předlohy a její filmové adaptaci.

Uvedu následovně seznam literatury, který je možno používat ve výuce holokaustu na 1. i 2. stupni ZŠ s respektem k dětské psychice (vývojové psychologii dítěte) a znalostem, které odpovídají RVP ZV.

Na konci 1. stupně se žáci mohou seznámit s následujícími knihami: *Červená stuha. Terezínské ghetto očima dítěte* autorky Anniky Tetzner, která žije v Izraeli a v ČR spolupracuje s organizacemi, které školí o holokaustu (např. v Terezíně). V ČR mluvila o této své knize při různých besedách a na webu nakladatelství Portál je s ní uveřejněn rozhovor (Portál, 2011).

*Dětské kresby z koncentračního tábora Terezín*, které vydalo Židovské muzeum v Praze, je souborem pohlednic kreseb dětí, které prošly Terezínem.

*Motýla jsem tu neviděl. Dětské kresby a básně z Terezína* (Židovské muzeum Praha, 2007). Jak soubor pohlednic (Dětské kresby z koncentračního tábora), tak i publikaci *Motýla jsem tu neviděl* je možno použít i na 2. stupni ZŠ.

Při výuce tématu holokaust na 2. stupni ZŠ uvádím následující publikace, dávám komentáře:

*Rut Laskierová, Deník leden – duben 1943*, kterou pomohla uspořádat, vydat Zahava Scherzová, sestra Rut – vypráví příběh čtrnáctileté Rut, který je zpracován v určitém časovém úseku, formou deníku (Academia, 2009).

*anne franková* komiksový životopis autorů Sida Jacobsona, Ernie Coléna – zajímavou formou, pro žáky 2. stupně aktuálním jazykem, výtvarným zpracováním vytvořen literární příběh Anne Frankové a jak uvedl Publishers Weekly: „Spojením historických událostí, životních příběhů a skvělého výtvarného zpracování vzniká silný celek, krásný a nepřehlédnutelný komiks, který potěší děti i dospělé“ (Paseka, 2013).

*Dopis Alexandrovi* od Renaty Laxové – kniha autobiograficky popisuje příběh osmileté Renaty, která se z okupovaného ČSR dostane bezpečně Anglie díky záchranné akce sira Nicholase Wintona.

*Děvčata z pokoje 28. Přátelství, naděje a přežití v Terezíně*, kterou knižně uspořádala Hannelore Brenner-Wonschicková – příběhy náctiletých dívek, které se potkaly v Terezíně, informace o každodenním životě v ghettu, jejich společné zážitky, pevná přátelství, která přetrvala i po skončení 2. světové války, kdy přeživší iniciovaly společná setkání, vznikl projekt Room28projects.com, kde dosud podávají zprávy o sobě (Barrister, 2007).

*Životy Evy L.* je kniha společné práce jak hlavní postavy této publikace a autorky Evy Erbenové, tak i nakladatelky, publicistky Markéty Mališové. Eva Erbenová srozumitelným jazykem, i pro náctileté žáky 2. stupně, přibližuje svůj životní příběh, bez patosu, přikrášlení (Nakladatelství Franze Kafky, 2013).

*TEREZÍNSKÉ GHETTO. Tajemný vlak do neznáma* autorky, historičky, pedagožky Veroniky Válkové osloví svým současným jazykem, výtvarným zpracováním příběhu současné dvanáctileté dívky Báry, která se tím, že sáhne v atlasu na mapu, přenesse do minulosti a prožívá svůj příběh v terezínském ghettu (Grada, 2013).

*Můj život nepatří mně. Čtení o Přemyslu Pittrovi* autora Pavla Kohna, který prošel Terezínem, Osvětimí, Buchenwaldem a od r. 1967 zůstal v zahraničí, v letech 1968 – 1990 působil jako redaktor rozhlasové stanice Svobodná Evropa v Mnichově. V této knize Kohn představuje osobnost křesťanského humanisty, kazatele, vychovatele Přemysla Pittra české veřejnosti, protože se s ním v mládí setkal, když se vrátil bez rodičů z koncentračních táborů a strávil několik týdnů v jedné z poválečných Pittrových zámeckých ozdravoven, a inspiroval ho svým životem. I v emigraci se Kohn po úmrtí Pittra vrací k jeho odkazu a dělí se se čtenářem o své postřehy v této knize. (Kalich, 1995)

*Století moudrosti aneb Lekce ze života Alice Herzové Sommerové*, uznávané koncertní klavíristky, nejstarší žijící osoby na světě, která přežila holocaust. Tuto knihu uspořádala Caroline Stoessingerová s předmluvou Václava Havla. V této knize se popisuje život Alice Herzové Sommerové nejen v ghettu Terezín, kde měla možnost odehrát nespočet koncertů, které pro ni byly vždy světlým okamžikem v děsivé každodennosti. Sommerová žila dlouhý, bohatý život (narozena 26. listopadu 1903 v Praze, zemřela 23. února 2014 v Londýně). (JOTA, 2012)

*Ohně v temnotě* autorky Louise Doughtyové – je strhující román o osudech cikánské rodiny v ČSR v letech 1927 – 1945. Obsáhlá publikace, která možná žáky 2. stupně ZŠ může od čtení odradit, přesto svým tématem, příběhem člověka jiné etnické skupiny, může oslovit. (Barrister & Principal, 2007)

Další publikace zmiňuje jen okrajově: *Neobyčejný život* autorky Marie Magdaleny Horňanové – Jodasové (Nakladatelství Jaroslav Poberová, 2005), *Sílu žít dál* autorky Ruth Felixové (Sít', 1997), *A přece jsem*

*přežil. Vyprávění člověka, který si zachoval lásku k lidem* autora Artura Radvanského (STUDIO GABRETA, 2013), ... *a tys na Němce střílel, dědo?* autora Fritze Beera (Paseka, 2008), *Životy ve vypůjčeném čase* autorů Evy a Rudofa Rodenových (Academia, 2009), *NARODILI SE, ABY PŘEŽILI* autorky Wendy Holdenové (Mladá fronta, 2016).

Literatura s tematikou holokaustu je po r. 1989 v ČR již hojně zastoupena. Záleží na kritickém pohledu pedagoga, které publikace nabídne žákům k přečtení, hlubšímu studiu (použití ve školních projektech).

### **1.3. Problematika holokaustu z hlediska vědních disciplín**

Po 2. světové válce se snažilo mnoho odborníků z různých vědních disciplín popsat příčiny, proč k tak zvrátným činům vůbec došlo, protože nedokázali pochopit, porozumět, jakkoli si připustit, že člověk dokázal vymyslet „průmysl na masové vraždění“.

V této kapitole zmíním dvě stanoviska k problematice holokaustu a to psychologické, zastoupeno psychologem Philipem G. Zimbardem, a filozofické, zastoupeno filozofem, teologem Tomášem Halíkem. První stanovisko psychologické je demonstrováno na příběhu z 2. světové války, kterým Zimbardo vystihuje procesy v lidském myšlení pro sadistické jednání. Významný psycholog Philip G. Zimbardo do povědomí lidí nejen v USA, ale v celosvětovém měřítku se zapsal dnes již klasickou prací o stanfordském vězeňském experimentu, který v r. 1971 svou originalitou upozornil na to, jakou moc může mít situace. Svým experimentem dokázal, že okolnosti mohou dohnat slušné lidi k nebývalé krutosti a „normální“ lidi vést do patologického stavu naučené bezmocnosti. Tento experimentem je dodnes živým varovným dokumentem o tom, jak systémy a instituce svádějí ke zneužití moci. Publikace *Moc a zlo* se věnuje psychologickým tématům, např. *Ovlivňuje psychologie významně naše životy?*, *Psychologie, moci a zla: moc osoby, situace nebo systému?*, *Politická psychologie teroristických poplachů* apod. O tématu, zda se mohou obyčejní lidé stát přes noc

vrahy, Zimbardo analyzuje knihu Obyčejní lidé: záložní policejní prapor 101 a Konečné řešení v Polsku britského historika Christophera Browninga. Vypráví se v ní:

„...v březnu 1942 bylo 80 % obětí holokaustu stále ještě naživu, ale o pouhých 11 měsících později jich bylo asi 80 % mrtvých. V tomto krátkém časovém období bylo Hitlerovo Endlösung posíleno prostředky mohutné vlny masově vraždících mobilních čet v Polsku. Tato genocida vyžadovala mobilizaci stroje na vraždění ve velkém měřítku v téže době, kdy silní a zdraví němečtí vojáci byli potřební pro hroutící se ruskou frontu. Protože většina polských Židů žila v malých městech a ne v městech velkých, zněla otázka, kterou si Browning položil o nejvyšším německém velení: „kde vzít lidskou sílu v tomto klíčovém roce války pro takové ohromné logistické výkony masové vraždění?“

Odpověď našel v archivech nacistických válečných zločinů v podobě činností záložního praporu 101, jednotky o asi 500 mužů z Hamburku. Byli to starší lidé, otcové rodin, kteří byli příliš staří na povolání do armády, od dělníků až po nižší střední třídu, bez zkušeností s vojenskou policií, byli čerství rekruti posláni do Polska bez varování a bez výcviku pro jejich tajnou misi – totální vyhubení všech Židů žijících v odlehlých městečkách Polska. Za pouhé čtyři měsíce postříleli na 38 000 Židů a dalších 45 000 deportovali do koncentračního tábora v Treblince.

Na počátku jim jejich velitel řekl, že jde o obtížnou misi, kterou musí prapor splnit. Dodal však, že kdokoli může odmítnout popravovat tyto muže, ženy a děti. Záznamy ukazují, že zpočátku asi polovina mužů to odmítla a masové vraždění ponechala na ostatních záložnících. Během další doby začal působit proces sociálního modelování, přesvědčování těmi záložáky, kteří vraždění prováděli. Na konci výpravy se téměř 90 procent mužů praporu 101 zapojilo do střílení, ba dokonce si pyšně pořizovali fotografie svého osobního zabíjení Židů z bezprostřední vzdálenosti. Podobně jako fotografie dozorců z vězení Abu Ghraib si tito policisté zakládali tyto fotografie mezi „trofeje“ jakožto pyšní zabijáci židovské hrozby.“ (Zimbardo, 2005, 55 – 56)

K jakému závěru Zimbardo na základě Browningovy knihy došel? Muži, kteří se zúčastnili této akce, nebyli speciálně vybraní, byli to běžní občané, „obyčejní“ lidé až do té doby, dokud se nedostali do situace, ve

kteří měli specifické, „oficiální“ povolení a maximální podporu pro jejich brutální a sadistické činy proti těm, kteří byli náhodně označeni za „nepřítele“. Tyto mechanismy se dají zobecnit v jakoukoliv dobu, v různých politických systémech.

V druhém, filozofickém stanovisku, Halík o fenoménu holokaustu nahlíží následovně: „...Organizované násilí snažící se vyhladit miliónová společenství lidí jen proto, že se narodili do určité rasové či sociální kategorie, zločiny německého nacismu (...) tvoří svou absurditou, krutostí a rozsahem dosud nedosaženou a nepřekonanou kótu nejen v dějinách tohoto století, ale zřejmě v celých dějinách zla a bezpráví prostupujících tisíciletý životopis lidstva. (...) Český šovinismus a upadlý nacionalismus provází po celé staletí protiněmecké, protikatolické a protižidovské předsudky, které některé skupiny ještě dnes chtějí křísit a politicky instrumentalizovat. (...) Bojovat s předsudky české společnosti vyžaduje dnes stejnou odvahu, jakou projevil profesor Masaryk při hilsneriádě či při odmítnutí takzvaných Rukopisů, údajných literárních památek padělaných v zájmu šíření panslovanské ideologie. (...) Zcela jiný typ zpracování zkušenosti holokaustu nabízí německý židovský teoretik Wolfgang Hildesheimerem, jeden z předních teoretiků absurdního divadla; v mládí působil jako překladatel při Norimberském procesu. Ve své Philosophie des Absurden chválí absurdní divadlo jako velké podobenství o cizotě člověka ve světě. Absurdní drama konfrontuje diváka s fragmentárností a nesrozumitelností světa. Tomu, kdo čeká na nějaký výklad smyslu, je třeba nemilosrdně říci, že se nedočká, dokud se takový smysl z nějaké kompetentní strany neprojeví, nedočká se tedy nikdy. Hildesheimer odmítá hovořit o Bohu. Zde však můžeme najít styčný bod s dílem Eli Wiesela. Pro jeho náboženskou zkušenost z koncentračního tábora byl klíčový okamžik, kdy byl svědkem hrůzyplné popravy malého chlapce, a na otázku, kde je v tuto chvíli Bůh, dostal odpověď: zde visí na této šibenici. Eli Wiesel souhlasí s těmi, kdo pokládají za nemožné po Osvětimi mluvit o Bohu. Je však stále možné mluvit o Bohu, do hlubin jeho mlčení vysílat otázky a třeba i výčitky. (...) Slova, která Bohu adresoval před více než šesti staletími Avigdor ben Jicchak Kara po strašném pogromu v Praze a která se v pražských synagogách po staletí recitovala v den smíření: „Nyní, Otče nás všech, nastal čas prohlásit, že zabíjení musí skončit! Řekni to nyní, aby k hroznému seznamu obětí už nepřibyla ani

jediná! Už dlouho je zabíjeli a rdousili pro posměch světa, už dlouho!“ (Halík, 1999, 17, 19)

## 1.4. Lidskoprávní dokumenty

V této části chci poukázat na důležité dokumenty, jež byly sepsány po 2. světové válce, jako reakce na holokaust, zrudnost války a které se vztahují k lidským právům, potírání genocidy, všem patologickým projevům lidského chování. Domnívám se, že i selhání v dodržování základních lidských práv, které vycházejí z židokřesťanské evropské tradice, jež je postavena na biblickém základu, v jehož centru stojí Desatero – „univerzálně platný etický kodex“, bylo jedním z důvodů, co umožnilo nástup totalitního režimu, jehož důsledkem byl holokaust.

Jen okrajově zmíním pojem Desatero (Dekalog) – důležitý „dokument“, který má zásadní postavení v židovské i křesťanské tradici v Evropě po stovky let. Desatero je pevně zakotveno v obecném povědomí jako známý útvar biblické tradice. Najdeme ho v Tóře, samém jádru starozákonní tradice, na dvou místech, v knihách: Exodus 20, 2 – 17 a Deuteronomium 5, 6 – 21 (jsou to dva neshodné texty). Fenomén „desatera“ (přesněji „deseti bodů“) je sám o sobě výrazem pro autoritativní normu, bývá označen jako „etický Dekalog“. Desateru všemožné směry či postavy křesťanstva a židovstva v dějinách rozuměly různě, ale shodují se v tom, že tento text je autoritativní normou, „slovem Božím“, platným zákonem (Prudký, 2010).

Nejdůležitější lidskoprávní normy, které byly přijaty po 2. světové válce většinou států, jež jsou členy OSN, jsou uvedeny v tzv. Mezinárodní listině lidských práv (International Bill of Human Rights). Sdružuje tři lidskoprávní dokumenty a to:

- Všeobecnou deklaraci lidských práv - přijata Valným shromážděním OSN 10. 12. 1948 v New Yourku,
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech - přijat Valným shromážděním OSN 16. 12. 1966 v New Yourku,

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech - přijat OSN 19. 12. 1966 v New Yourku.

Mezi další zásadní lidskoprávní dokument bezesporu patří:

- Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidy – přijata Valným shromážděním OSN 8. 12. 1948,
- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod – přijata 4. 11. 1950 v Římě,
- Listina základních práv Evropské unie – ze 7. 12. 2000 a upravena 12. 12. 2007 v Bruselu.

Doposud jsem citovala dokumenty mezinárodního charakteru. Chci poukázat i na českou:

- Listinu základních práv a svobod ČR – vyhlášena 16. 12. 1992 jako součást ústavního pořádku ČR.

V roce 2009, kdy ČR předsedala EU, byla 30. 6. 2009 v Terezíně vyhlášena tzv. Terezínská deklarace zástupci 46 států včetně ČR, která se věnovala osudu majetku obětí holokaustu a souvisejícím otázkám (např. zajištění sociálních potřeb, důstojného zacházení apod.).

## 1.5. Popírání holokaustu a projekt „Yolocaust“

Již bylo v této práci v předmluvě k publikaci *Holokaust v české, slovenské a polské literatuře Holého z r. 2006* reagováno na stoupající zájem o téma holokaust v soudní i politické kauze v Rakousku s popíračem holokaustu Davidem Irvingem. Popírání holokaustu je v Rakousku, jako ve velké části evropských zemí (včetně České republiky), trestným činem a Irving byl shledán vinným a odsouzen na tři roky. Lipstadvová ve své knize *Popírání holocaustu. Sílcí útok na pravdu a paměť*, která byla vydána v r. 1993 v New Yourku a která vyvolala velkou vlnu diskusí, konstatuje:

„...Především si ale uvědomuji, že i když je popírání holocaustu naprosto iracionální, jistým zvláštním způsobem oslovuje donkichotskou stránku našeho já. Byli bychom raději, kdyby popírači měli pravdu. V každém – včetně těch, kdo



přežili – je navíc něco, co holocaustu zkrátka nemůže uvěřit. (...) Jelikož holocaust sám překračuje veškerou představivost, lze předpokládat, že popírači najdou dobrosrdečné, avšak nevzdělané lidi, kteří podlehnou této mentální setrvačnosti. Nesmíme zapomínat – a to je nejdůležitější - , že zde máme co dělat s iracionálním jevem, který má kořeny v jedné z nejstarších nenávistí, v antisemitismu. Antisemitismus stejně jako každý předsudek neodpovídá logice. Lze bojovat proti jeho současným projevům a doufat, že v tom budeme úspěšní, ale nikdo z nás by si neměl namlouvat, že nějaká konkrétní bitva je ta poslední.“ (Lipstadtová, 2001, 15 -16)

„... Popírači dobře vědí, jak zajistit respekt nejapným a naprosto lživým myšlenkám. Antropolog Marshall Sahlins popsal, jak tento proces funguje v akademickém světě. Profesor X zveřejní teorii navzdory tomu, že jeho závěrům odporuje značné množství doložených informací. „Nanejvýš moralisticky“ zneváží veškeré doklady vrhající pochybnost na jeho tvrzení. Pustí se do osobních útoků proti autorům kritických prací z této oblasti a proti lidem, kteří jsou dost hloupí na to, aby jim věřili. Vědce, které tento profesor napadl, to vyprovokuje k reakci. Zanedlouho se z něho stane „kontroverzní prof. X“ a o jeho teorii vážně diskutují neoborníci, tj. novináři. Brzy je z něho známá postava v televizi a rozhlase, kde „vysvětluje“ své myšlenky moderátorům, kteří ho neumějí zpochybnit a nejsou schopni doložit falešnost jeho argumentace“. (Lipstadtová, 2001, 52)

Zajímavý, kontraverzní, mnoha lidmi na sociálních sítích odsuzovaný, projekt nazvaný „Yolocaust“ zrealizoval v lednu 2017 mladý muž Shahak Shapira, narozený v Izraeli v r. 1988 a dnes žijící v Německu v Berlíně. Pro něho bylo výrazem neúcty a pobuřující vidět na sociálních sítích selfies převážně mladých lidí, které si je pořizovali v Památníku holocaustu v Berlíně. Ze sociálních sítí vybíral fotografie těchto selfies a zakomponoval je do dobových fotografií z koncentračních táborů, ke kterým se fotografie přímo vztahuje. Tímto svým chování demonstroval absurditu pořizování takových fotografií na místech, jako je památník holocaustu. Projekt, který nazval Yolocaust, se od prvního dne stal hitem. Reakce nenechaly na sebe dlouho čekat.

Upozornil na to, že pokud by někdo z návštěvníků památníku, jehož fotka se dostala do Shapirova projektu, svého chování litoval, může se ozvat, a jeho fotku z projektu odstraní.

V historii na internetu jsem našla reakci na projekt YoloCaust u dvou médií, české Lidovky psali o něm 19. 1. 2017 a britská BBC reagovala zprávou na internetu 20. 1. 2017.

První kapitolu uzavírám slovy z prohlášení premiéra Sobotky ze dne 21. 5. 2017 v Terezíně, kde uctil památku obětí nacistické perzekuce: *„(...) Terezín v nás navždy zabudoval hluboký odpor k extrémismu, k antisemitismu, ke všem formám nacionalistického a rasistického běsnění, a také odpor k ponižování lidí a také odpor k totalitní svévoli.“* (Sobotka, 2017)

## **2. Výuka tématu holokaust různými organizacemi**

V této kapitole přináším přehled různých typů organizací a jejich aktivit, zpracovávajících problematiku holokaustu. Nezaměřuji se na možnosti vzdělávání o tématu holokaust v akademickém prostředí, ať už studium na vysokých školách či vědeckou práci v odborných ústavech. Záměrně volím ty organizace, které mají vzdělávání o holokaustu jako svou hlavní činnost a i ty organizace, které mezi jinými závažnými společenskými tématy vzdělávají i o holokaustu, což poukazuje na fakt, že v ČR i v zahraničí vnímají nutnost vzdělávat o závažných společenských tématech, historických událostech, které vedly k patologickému lidskému chování a jsou rizikovými, ohrožujícími faktory pro zdravý vývoj, myšlení nových generací, výchovy k demokracii. Nemohu citovat všechny organizace, vybírám dle svých zkušeností, dobré praxe. Zmíním jednu z metod zpracování, uchování historických události, kterou je metoda orální historie, i ve vlastním rodinném příběhu.

### **2.1. Výuka o holokaustu dle RVP ZV pro 2. stupeň ZŠ**

Výuka o holokaustu není přímo slovně uvedena v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, ale v části Člověk a společnost, v předmětu Dějepis pro 2. stupeň v očekávaných výstupech ve vzdělávacím oboru Moderní doba, je v učivu zmíněno: „...mezinárodněpolitická a hospodářská situace ve 20. a 30. letech; totalitní systémy: komunismus, fašismus, nacismus – důsledky pro Československo a svět.“ V předmětu Výchova k občanství ve vzdělávacím oboru Člověk ve společnosti, v jehož očekávaných výstupech pro 2. stupeň je zmíněno, že žák: „...Objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám. (...) Rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické

projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.“

V Doplňujících vzdělávacích oborech, které je možné využít ve vzdělávání na 2. stupni jako povinný nebo volitelný vzdělávací obsah, jsou: Dramatická výchova, Etická výchova (řeší etické hodnoty, duchovní rozměr člověka, hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověk aj.), Filmová/audiovizuální výchova. Průřezová témata, jako jsou: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova - jejich obsahy jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, tvoří povinnou součást základního vzdělávání a škola je musí zařadit do vzdělávání na 1. a 2. stupni.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání je v neustálém procesu doplňování, je to „živý organismus“, který reaguje na potřeby současného člověka, klade důraz na lidskoprávní rozměr vzdělávání, kritický náhled člověka, hledání pravdy, dobra, rozpoznávání stereotypů, předsudků, rizikového, patologického chování. Poslední doplněná verze RVP ZV je z března 2017, a je aktualizovaná na webu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

## **2.2. Organizace v ČR**

Zde představím základní přehled organizací, které v ČR vzdělávají o tématu holokaustu.

Organizace, které mají vzdělávání o holokaustu jako primární téma:

- Židovské muzeum v Praze,
- Terezínská iniciativa,
- Institut Terezínské iniciativy – projekty,
- Památník Terezín – oddělení vzdělávání (projekty),
- Ústav pro studium total. režimů (ÚSTR) – vzdělávací kurzy pro učitele (např. v 2015/2016 – Historická dílna: Pamětník ve výuce),

- ICEJ ČR – vzdělávací projekty, projekt Kulturou proti antisemitismu,
- společný projekt Paměť národa: Post Bellum, ÚSTR, Český rozhlas,
- Muzeum romské kultury v Brně – Holocaust Romů,
- Památník Šoa Praha,
- Centrum studií genocid Terezín – kurz studií genocid.

Organizace, které mají vzdělávání o holokaustu jako sekundární téma:

- Člověk v tísni – v sekci Jeden svět na školách – projekt Příběhy bezpráví,
- Centrum vizuální historie Malach.

### **2.3. Metoda orální historie, rodinný příběh**

V této části popíšu metodu orální historie, jež je jednou z důležitých zdrojů informací o holokaustu, a o kterou se opírají pracovníci organizace Post Bellum, ZŠ při výuce, i jiné organizace, a uvedu rodinný příběh.

„Pokud by orální historie měla mít nějakou přesnější teoretickou definici, pak by mohla mít zhruba následující podobu: Jedná se o řadu propracovaných, ale stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.

Orální historie je charakterizována několika rysy, které ji odlišují od jiných metod vědecké práce. V první řadě se jedná o kvalitativní metodu výzkumu, která je typická svým demokratizujícím pojetím dějin. Oproti jiným přístupům - jako jsou např. tradičně pojímané politické, hospodářské, sociální nebo vojenské dějiny, zpracovávané často na

základě „neorálního“ pramenného materiálu - se snaží „dát slovo“ opomíjeným (tzv. bezdějinným) vrstvám společnosti, více reflektuje tzv. malé dějiny (mikrohistorie), individuální prožitky, dějiny „psané zdola“ (history from below), rozměr každodennosti apod. Za kvalitativní výzkum se pak považuje takové bádání, které sdělení jednotlivce vnímá jako svébytnou poznávací hodnotu a nesnaží se jeho obsah zobecnit za pomoci kvantifikujících (např. statistických) postupů do širších celků. To ale neznamená, že by kvantitativní přístupy, vedené pomocí statistik, průzkumů veřejného mínění apod., neměly mít při bádání o minulosti své místo nebo že snad jsou co do poznávací hodnoty „méněcenné“ než přístupy kvalitativní. Tak jako mnohé sociologizující nebo ekonomizující směry v historickém bádání preferují spíše přístupy kvantitativní, tak orální historie na straně druhé prvoplánově pracuje s rozhovory jakožto produkty bádání kvalitativního, přičemž se samozřejmě snaží v široké míře reflektovat i prameny a výsledky získané jinými cestami (např. na základě archivního výzkumu). Oba přístupy mají své klady i zápory, a proto jedině kombinací obou se lze dobrat co „nejobjektivnějšího“ obrazu minulosti.“ (Paměť národa, 2017)

Rodinný příběh je z rodiny mého otce. Otec se narodil v prosinci r. 1944, jako druhý syn, do české rodiny v obci Malovaná ve Volyňské oblasti SSSR (dnešní Ukrajiny), jehož hlavním městem je Luck. Dle vyprávění babičky, jeho matky, v obci žili poklidně obyvatelé různých národnostních menšin – Ukrajinci, Rusové, Němci, Češi, Poláci a židé. Rodina měla dům, malé hospodářství, vlastnila pole, užitková zvířata, byla schopná se samostatně uživit, i když to obnášelo denně tvrdou práci. Babička si přivydělávala jako švadlena, dědeček se živil jako kolář. Za 2. světové války, v době „honu na obyvatele židovského původu“, ať už německými vojáky, tak i banderovci, kteří v oblasti prováděli „národnostní čistku“, ukřývali 18 měsíců (v rozmezí let 1942 – 1944) dva židovské muže, Adama Esterkesa a jeho příbuzného pana Rivce. Dědeček, otcův otec, se přihlásil v březnu 1944 do „Svobodovy

armády“ (1. československý armádní sbor), kterou tvořilo víc než 50 % Čechů, kolem 20 % Slováků, také Rusíni (cca 22 %) a čeští židé (přes 30 %). Do „Svobodovy armády“ se přihlásil i Adam Esterkes. Zúčastnili se bojů o Duklu, kde byl dědeček raněn. Obdržel od generála Svobody válečná vyznamenání s příslibem repatriace do Československa ihned po ukončení války a válečného důchodu. Když probíhala v létě 1947 repatriace Čechů do Československa, otci bylo 2,5 roku, onemocněl na záškrť, jeho matka nevěděla, zda přežije, nebyly léky. Otec si nic ze svého raného dětství nepamatuje, jen z vyprávění rodičů, své babičky, volyňských Čechů, kteří se po repatriaci v r. 1947 sousedsky setkávali v obci Kunín u Nového Jičína, kde se definitivně usídlili. Volyňští Češi po repatriaci v ČSR založili Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (dále SČVP), jehož náplní je i připomínání vyvraždění volyňské obce Český Malín (web SČVP, 2017). Rodinný příběh židovské ženy Heleny Esterkesové (narozené v r. 1926 v Ledochovce ve Volyňské oblasti, dnes žijící v Novém Jičíně), manželky Adama Esterkesa, je zaznamenán na portálu Paměti národa (Post Bellum, 2010).

Za 2. světové války patřila obec Kunín do oblasti Sudet, kde žilo po staletí obyvatelstvo německé národnosti. Po skončení této války bylo většinově odsunuto německé obyvatelstvo a jejich majetek vlastnil stát. Moji prarodiče a jejich příbuzní, Volyňští Češi, hledali po repatriaci vhodné místo k usídlení v nové vlasti, za kterou dědeček bojoval. Bylo jim československým státem garantováno, že nemovitý majetek, který opustili na Volyni a mají úřední potvrzení ze SSSR, dostanou ve stejné míře v Československu (dále ČSR). Tak se stalo, že v rámci obce Kunína vystřídali několik míst, než se natrvalo usadili tam, kde jsem i já měla od narození trvalý pobyt. Pozemek, kde rodiče následně postavili rodinný dům, patřil sudetským Němcům, kteří byli odsunuti do města Leimenu v západním Německu a dle mých vzpomínek z dětství občas jezdili i za komunistického režimu v 70., 80. letech se podívat do své rodné obce, navštívit své příbuzné, kteří zůstali v ČSR proto, že měli za své partnery Čechy nebo pocházeli ze smíšených manželství. Jelikož

babička se dorozuměla německy, komunikovala s bývalými německými majiteli jejich pozemku, pozvala je na návštěvu domů. Pro tyto Němce byl šok, když je moje rodina přijala, protože právě při jejich odsunu z ČSR zažívali utrpení, nenávisť od Čechů. Postupně se naše rodina s rodinou bývalých sudetských Němců seznámila, spřátelila. Po sametové revoluci v r. 1989 se otevřely západní hranice, proto každoročně přijížděli do Kunína rodiny bývalých sudetských Němců. Při osobních rozhovorech někteří z nich přiznali, že nenašli u všech Čechů „otevřenou náruč“, že je všichni laskavě nepřijali. Dodnes k nám tito Němci jezdí, i když ve stále menším zastoupení. Kvůli dobrým osobním vztahům, kontaktům s německou rodinou, která do mého rodiště každoročně přijíždí, mou rodinu navštěvuje, jsem mohla jako studentka vycestovat, pracovat brigádně na kulturním oddělení radnice města Leimen a v místní knihovně. Zároveň se rozvíjely vztahy i na rovině místních zastupitelství jak obce Kunína, tak i města Leimenu, mají mezi sebou dohody o vzájemném partnerství, které není formální - německá strana například pomohla s financováním oprav památek v Kuníně (např. kostela apod.). Moje rodina se nikdy nesešla s názorem, že by se tito bývalí sudetští Němci chtěli vrátit do své vlasti a dostat zpět majetek, který v ČSR museli zanechat. Při své návštěvě Leimenu jsem dvě léta pobývala u rodiny, která mne přijala jako svou dceru. Pozvali mne na setkání s dalšími sudetskými Němci - na zasedání Sudetendeutsche Landsmannschaftu (Sudetoněmeckého krajanského sdružení). Při svém pobytu v Leimenu jsem byla zvána na osobní návštěvy k jiným bývalým sudetským Němcům, spřátelila jsem se i s místními mladými rodinami, zahraničními studenty. Zažila jsem v Leimenu i xenofobní chování - při brigádě na radnici města Leimen ze strany zaměstnankyně kulturního oddělení radnice, která se mi vysmívala, že pocházím z „východního bloku, že jsem Ruska“, a od matky Borise Beckera, která mi při osobním setkání odmítla podat ruku. Následně mi bylo vysvětleno sudetskými Němci, že se paní Beckerová



nevyrovnala s odsunem z ČSR, zřejmě zažila trauma, které její další život hluboce poznamenalo.

Tímto rodinným příběhem jsem popsala jak statečné chování svých prarodičů, které je mohlo připravit o život, tak i solidárnost, pochopení pro lidi z národa, jehož političtí představitelé, tehdejší elita národa, rozpoutali 2. světovou válku. Jsem vděčná, že jsem mohla vyrůstat v rodině, která mne vychovávala proti předsudkům, stereotypům ve společnosti, podporovala mne ve vzdělání, výuce cizích jazyků proto, abych mohla obstát v dalším životě.

## **2.4. Mezinárodní organizace**

Představím zde mezinárodní organizace, které o tématu holokaustu vzdělávají, mají dlouholetou tradici:

- Yad Vashem (vzdělávací programy i v češtině, spolupracují s českými organizacemi),
- USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education (vzdělávací program i v češtině, spolupracují s českými organizacemi),
- International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA).

# Praktická část

## 3. Úvod do výzkumné části

Cílem této bakalářské práce je zkoumat znalosti, názory, postoje dětí staršího školního věku, žáků 2. stupně ZŠ k tématu holokaust. V teoretické části jsem vymezila pomocí odborné literatury teoretická východiska tj. definice, problematiku z hlediska vědních disciplín, lidskoprávní dokumenty.

V praktické části bakalářské práce následně popíši cíl výzkumu, výzkumné hypotézy, použitou metodu výzkumu, vzorek, místo a způsob sběru dat, provedu analýzu anonymních dotazníků a na závěr shrnu výsledků v diskusi. Pro stanovení otázek do dotazníku jsem se inspirovala odbornou publikací Vyučováním o holocaustu k prevenci rizikového chování, jež je závěrečnou zprávou projektu „Centra vzdělávání a dialogu“. Realizátorem projektu bylo Mezinárodní křesťanské velvyslanectví Jeruzalém – česká pobočka (ICEJ) a partnery projektu Židovské muzeum v Praze, Terezínská iniciativa (ICEJ ČR, 2012, 46 – 51).

### 3.1. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zmapovat znalosti, názory, postoje dětí staršího školního věku (2. stupně ZŠ) k tématu holokaust na začátku (6. třída) a na konci 2. stupně (9. třída) základní školy běžného typu, tj. státní, formou anonymního dotazníku, proto neuvádím konkrétní název školy ani zúčastněných tříd (6. třídy - 6. x, 6. y; 9. třídy – 9. x, 9. y). V další části práce budu používat místo termínu dítě, děti – žák, žáci.

### 3.2. Výzkumné hypotézy

Hypotézu Hendl definuje jako predikci, odhad vztahu, který existuje v reálném světě za určitých podmínek (Hendl, 2008).

Před vlastním výzkumem jsem stanovila tři hypotézy, které jsem označila H1, H2 a H3.

*Hypotéza H1:* Před výukou o tématu holokaust na 2. stupni ZŠ v předmětu dějepis a na začátku školního roku (září, říjen 2015) mají žáci 6. tříd přibližně o 30 % méně znalosti než žáci 9. tříd.

*Hypotéza H2:* Na začátku 2. stupně a na začátku školního roku (říjen 2015) jsou mezi žáky 6. x třídy a 6. y třídy o 40 % rozdílné znalosti o tématu holokaust.

*Hypotéza H3:* Žáci 9. x třídy a 9. y třídy mají znalosti o tématu holokaust před absolvováním výuky v září 2015 o 40 % menší než po absolvování výuky v dubnu 2016.

### **3.3. Výzkumná metoda**

Použila jsem jako výzkumnou metodu smíšený výzkum (mixed method research), protože se snaží kombinovat výhody kvantitativního i kvalitativního výzkumu. Jedním z důvodů použití je triangulace, kdy se konvergentně porovnávají výsledky získané různými metodami. Přitom se využívá komplementarity obou přístupů, jež se mohou doplňovat a vzájemně tak vyrovnávat své nevýhody. Také využívá rozšířených možností pro interpretaci výsledků, kdy „měkká“ kvalitativní zjištění umožní výzkumníkovi pochopit a lépe interpretovat „tvrdá“ data z kvantitativní části výzkumu. (Creswell, Plano Clark, 2011)

### **3.4. Vzorek, místo a způsob sběru dat**

Sběr dat proběhl formou anonymního dotazníku na ZŠ (běžného typu).

Základní soubor šetření tvoří žáci ze dvou 6. tříd v říjnu 2015 a ze dvou 9. tříd ve dvou termínech – v září 2015 a v dubnu 2016 (z důvodu výuky tématu holokaust dle časového harmonogramu vyučujícího, školního vzdělávacího programu, tematického vzdělávacího plánu v předmětu dějepis).

Dotazník vyplnilo ve dvou sběrech dat celkem 128 respondentů. Bližší informace uvádím v Analýze. (viz bod 3.5.).

Žáci v 6. i 9. třídách měli k vyplnění dotazníku k dispozici jednu vyučovací hodinu v délce 45 minut. Na začátku hodiny jsem žáky obeznámila s důvody vyplnění dotazníku a základními informacemi, potřebnými k porozumění jednotlivých otázek. Žáci dostali dostatečný prostor k otázkám, nebyli nuceni k vyplnění dotazníku, zdůraznila jsem důsledné zachování anonymity (viz zákon č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů), a že po provedení analýzy, vyhodnocení budou dotazníky zlikvidovány (skartace dotazníků).

Zúčastnění žáci byli označeni jako respondenti, kódováni vzestupně: u 6. x, 6. y od respondenta R1 do R46; u 9. x – u prvního sběru dat od 1R47 do 1R64, u druhého sběru dat od 2R47 do 2R68; 9. y – u prvního sběru dat od 1R65 do 1R88, u druhé sběru dat od 2R69 do 2R86. Protože nebylo cílem vyhodnocení změny úrovně znalostí u jednotlivých žáků 9. tříd, bylo číslování respondentů při prvním a druhém sběru dat zvoleno náhodně. V dotazníku nebylo rozlišováno pohlaví žáků, uvádím jej jako obecnou informaci v celkovém počtu žáků zúčastněných tříd (tj. počet chlapců a dívek), viz tabulka č. 1 v praktické části.

Anonymní dotazník obsahoval 9 otázek, byl obsahově jednotný pro 6. i 9. třídy s malými textovými úpravami u 9. otázky a to následovně (viz Příloha číslo 1, Příloha číslo 2). Pro 6. ročník v dotazníku uvedeno: „Domníváš se, že...? *Napiš svůj názor*“. Pro 9. ročník bylo v 1. dotazníku (v září 2015) uvedeno: „Téma úvahy: Domníváš se, že...? *Napiš úvahu*“, u 2. dotazníku (v dubnu 2016) uvedeno: „Téma úvahy: Domníváš se, že...? *Napiš úvahu (krátkou, 10 vět)*“.

### 3.5. Analýza anonymních dotazníků

#### Výzkumný soubor

Dotazník vyplnilo v prvním sběru, tj. září, říjen 2015, celkem 88 respondentů., tj. žáků dvou 6. tříd (6. x, 6. y) a dvou 9. tříd (9. x + 9. y – 1. dotazník). V druhém sběru (po výuce tématu holokaust v dějepise u 9. tříd x, y), tj. v dubnu 2016, vyplnilo dotazník celkem 40 respondentů. V obou sběrech vyplnilo dotazník celkem 128 respondentů.

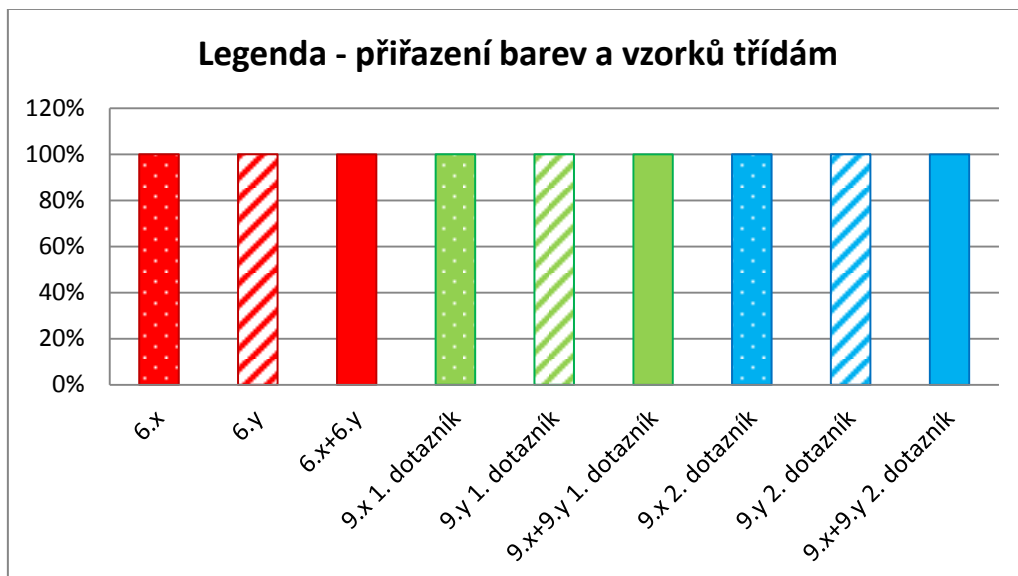
Významný údaj je u nepřítomnosti respondentů, kdy při vyplňování dotazníku v prvním sběru u třídy 9. x mělo absenci 28 % respondentů, a v druhém sběru u třídy 9. y se nezúčastnilo 33 % respondentů. U 6. tříd nebyla absence tak značná.

Tab. 1 Zúčastnění, nepřítomní respondenti

Test	Respondenti		Nepřítomnost		Nominální stav dle třídní knihy		
	[žáků]	[% nom. stavu]	[žáků]	[% nom. stavu]	Chlapci	Dívky	Celkem
6. x	23	92%	2	8%	11	14	25
6. y	23	88%	3	12%	16	10	26
souhrn 6. x+6. y	46	90%	5	10%	27	24	51
9. x 1. test	18	72%	7	28%	10	15	25
9. y 1. test	24	89%	3	11%	13	14	27
souhrn 9. x+9. y 1. test	42	81%	10	19%	23	29	52
9. x 2. test	22	88%	3	12%	10	15	25
9. y 2. test	18	67%	9	33%	13	14	27
souhrn 9. x+9. y 2. test	40	77%	12	23%	23	29	52

zdroj: vlastní šetření

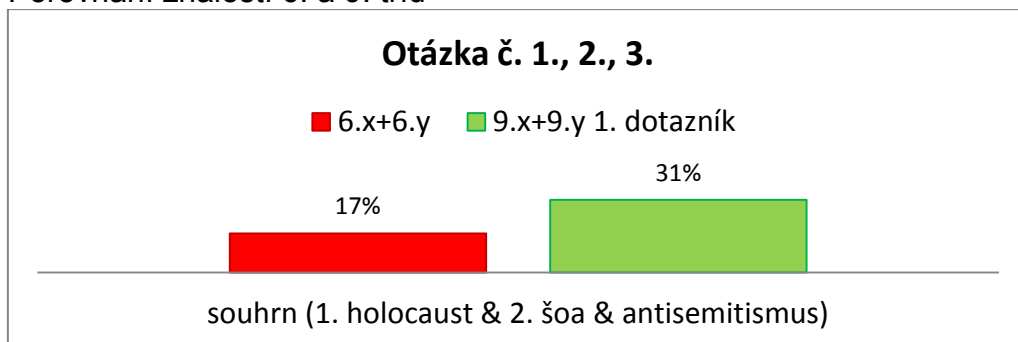
Pro lepší srozumitelnost jsou v grafech pevně přiřazeny barvy a vzory odpovídající třídám a termínu sběru dat:



### 3.5.1. Ověření hypotézy H1

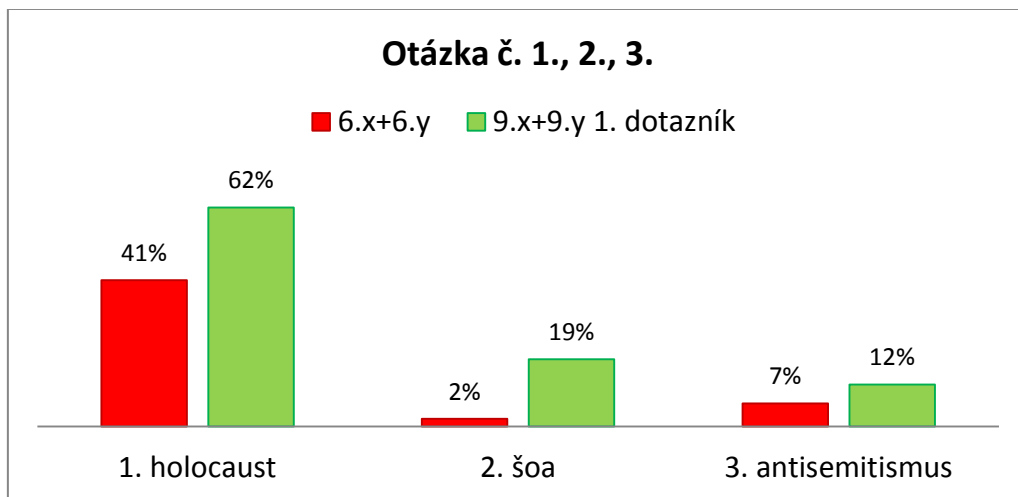
*Hypotéza H1:* Před výukou o tématu holokaust na 2. stupni ZŠ v předmětu dějepis a na začátku školního roku (září, říjen 2015) mají žáci 6. tříd přibližně o 30 % méně znalosti než žáci 9. tříd.

Porovnání znalostí 6. a 9. tříd



Zdroj: vlastní šetření

Vyhodnocení dotazníků nepotvrdilo dle hypotézy H1 předpokládaný rozdíl 30 % mezi znalostmi 6. a 9. tříd, reálně je pouhých 14 %, hypotéza H1 je vyvrácena.



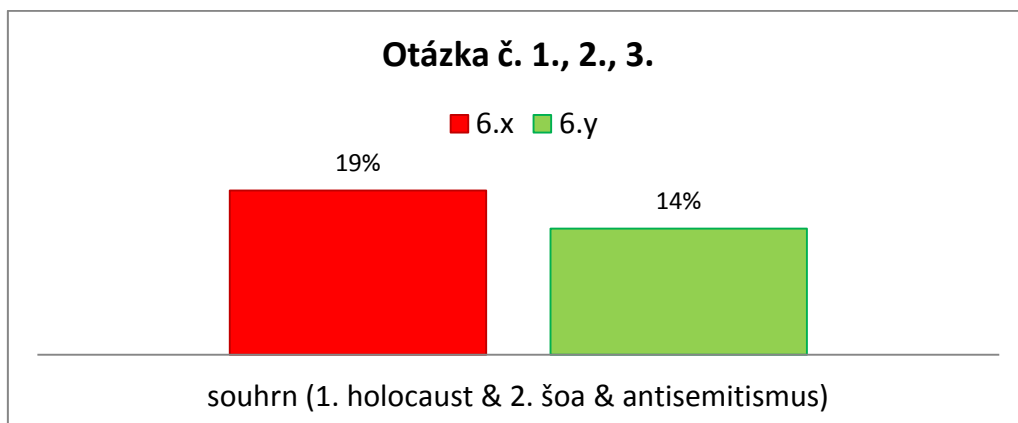
Zdroj: vlastní šetření

Z detailnějšího grafu je patrné, že povědomí o pojmech šoa a antisemitismus je malé oproti pojmu holokaust.

### 3.5.2. Ověření hypotézy H2

*Hypotéza H2:* Na začátku 2. stupně a na začátku školního roku (říjen 2015) jsou mezi žáky 6. x třídy a 6. y třídy o 20 % rozdílné znalosti o tématu holokaust.

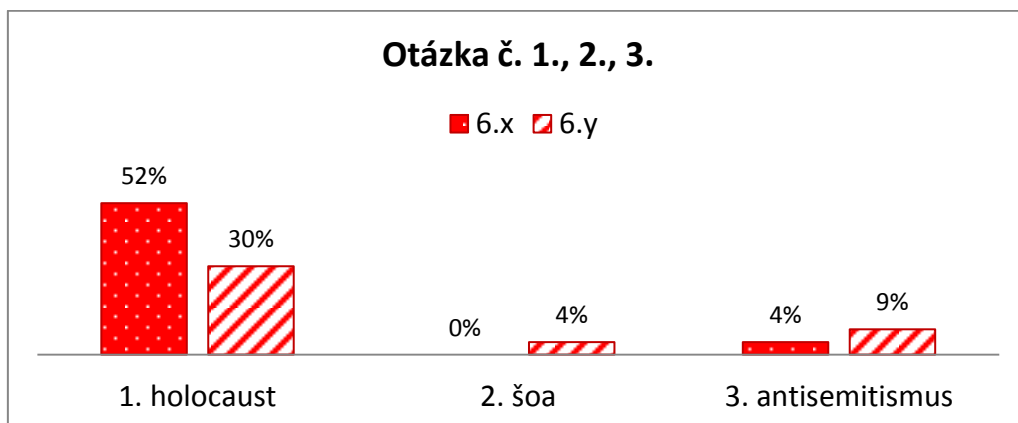
Hypotéza očekává značné rozdíly ve znalostech způsobené možným vlivem rozdílného přístupu vyučujících k tématu holokaustu (možné dotýkání se tématu i mimo oficiální studijní plány).



Zdroj: vlastní šetření

Rozdíl souhrnných znalostí pojmů je však jen 5%, hypotéza je tedy *vyvrácena*.

Pro úplnost je uvedeno srovnání úspěšnosti odpovědí žáků 6. tříd na jednotlivé otázky.

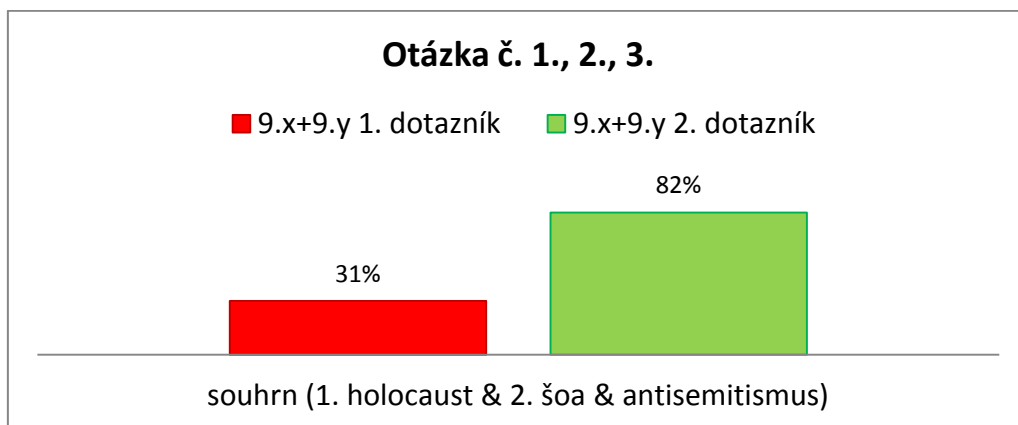


Zdroj: vlastní šetření



### 3.5.3. Ověření hypotézy H3

*Hypotéza H3:* Žáci 9. x třídy a 9. y třídy mají znalosti o tématu holocaust před absolvováním výuky v září 2015 o 40 % menší než po absolvování výuky v dubnu 2016.

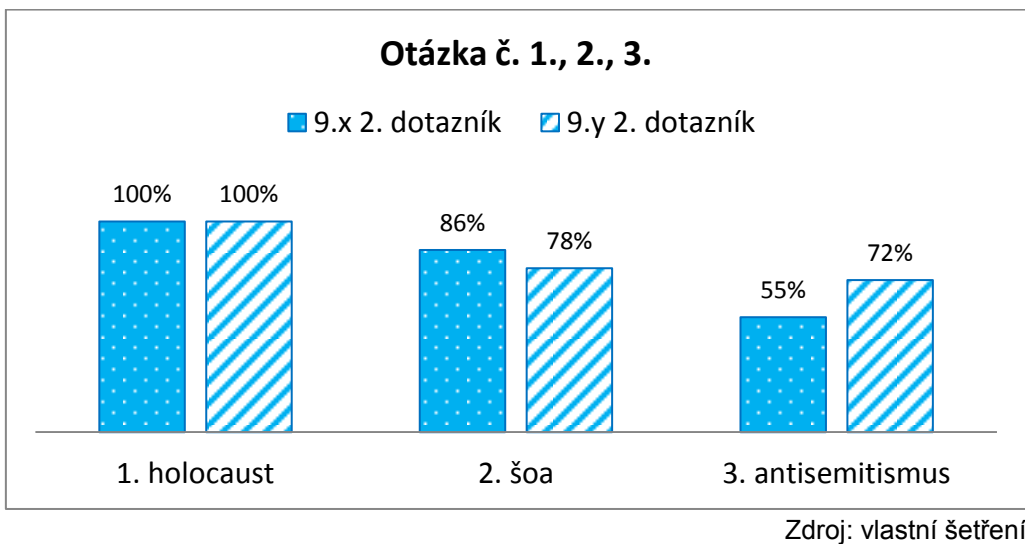
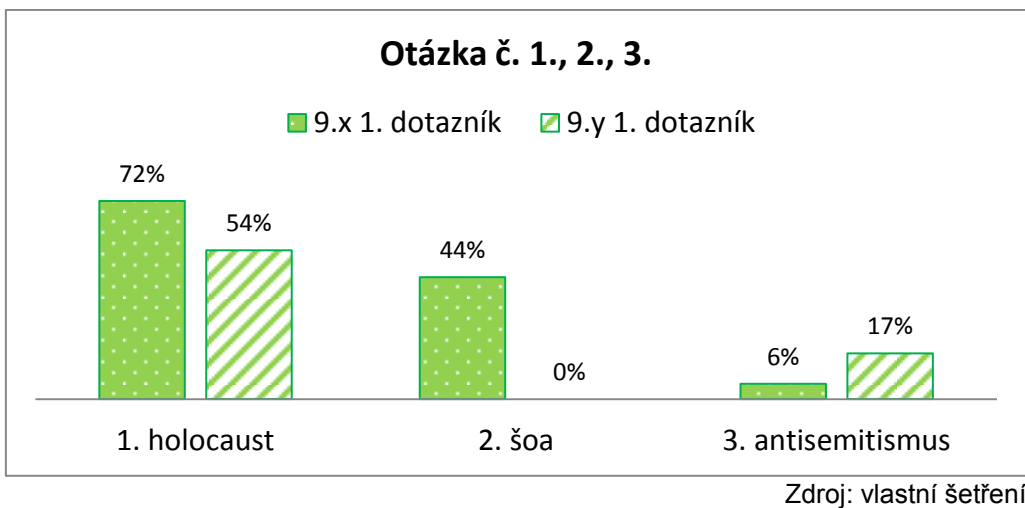


Zdroj: vlastní šetření

Z grafu je patrný nárůst znalostí z 31 % na 82 %, tj. o 51% - hypotéza je *potvrzena*.

Nárůst úrovně znalostí je natolik významný, že je nepravděpodobné, že by nárůst úrovně znalostí byl způsoben velkou absencí (19 % u prvního a 23 % u druhého sběru), tedy možnou obměnou cca. 20% respondentů.

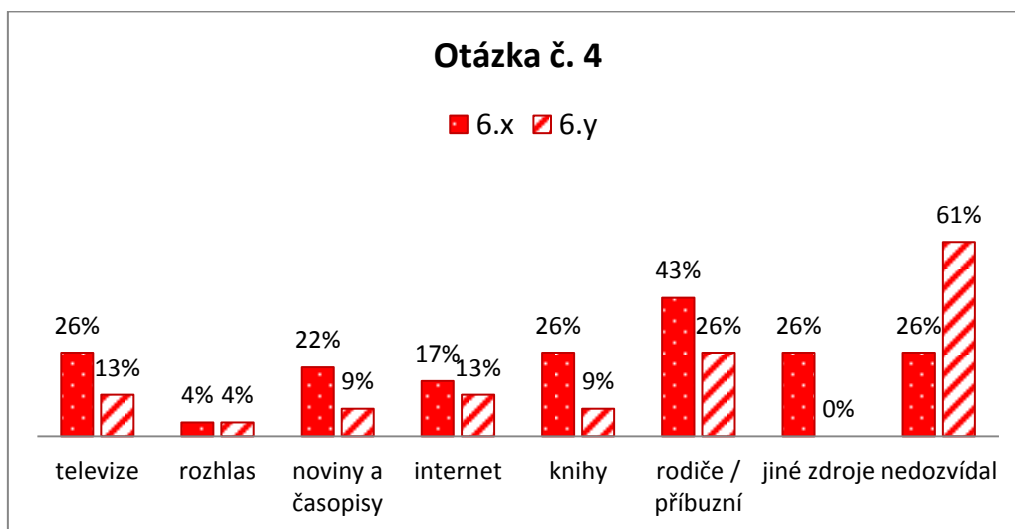
Pro úplnost je uvedeno srovnání úspěšnosti odpovědí žáků 9. tříd na jednotlivé otázky jak pro první, tak pro druhý sběr.



Překvapující je zjištění, že ani po absolvované výuce není úspěšnost odpovědí žáků 9. tříd k pojmu antisemitismus blízka 100 %.

### 3.5.4. Otázka č. 4

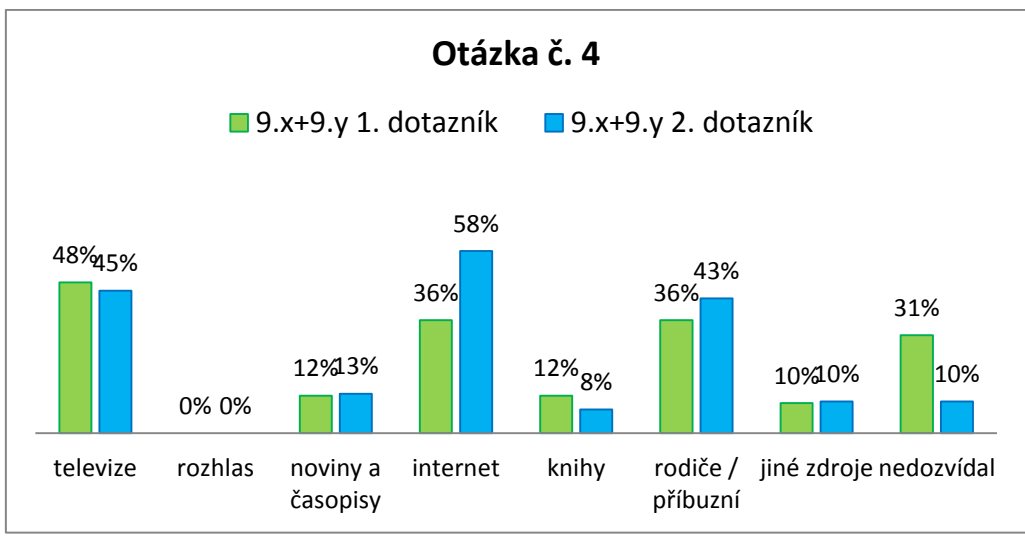
„Odkud ses dozvídal/a informace o antisemitismu a holocaustu ještě předtím, než jste se o těchto tématech začali učit ve škole?“



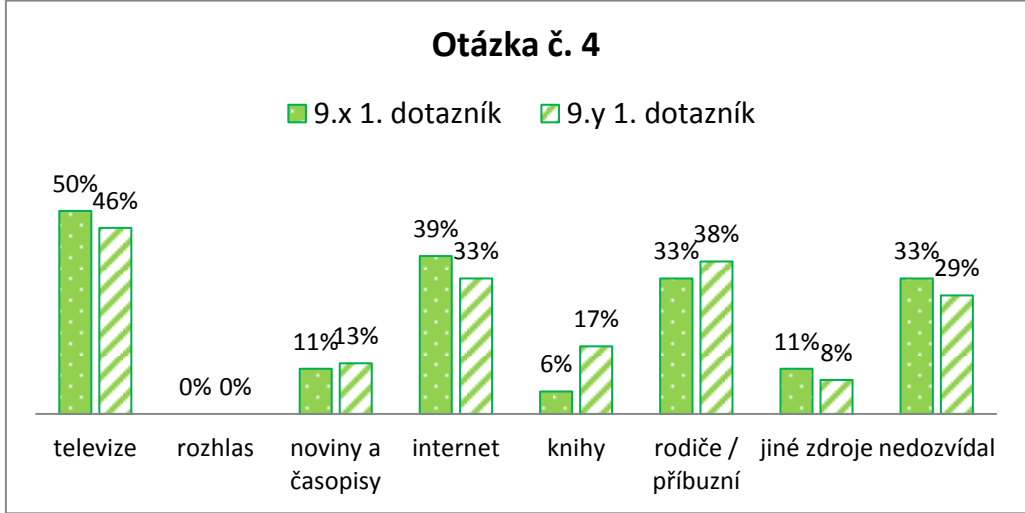
Zdroj: vlastní šetření

U žáků 6. tříd mírně dominují informace od rodičů či jiných příbuzných. Naopak rozhlas je zdroj zcela marginální.

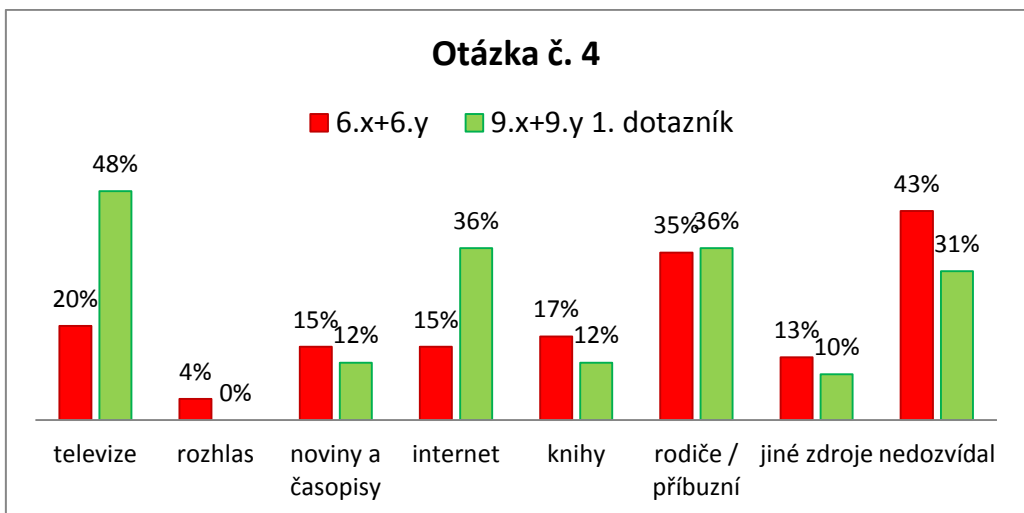
U žáků 9. tříd televize převyšuje rodiče a jiné příbuzné, byť ne významně. Za povšimnutí stojí nárůst zastoupení internetu mezi 1. a 2. sběrem u 9. tříd o 22 %. Možné vysvětlení je, že se jedná o reakci žáků motivovanou prvním sběrem. Dále je překvapující, že jinak vědomostně horší 9. y má velmi blízké procentuální zastoupení uvedených zdrojů s třídou 9. x. I v případě 9. tříd je zastoupení rozhlasu zcela marginální.



Zdroj: vlastní šetření



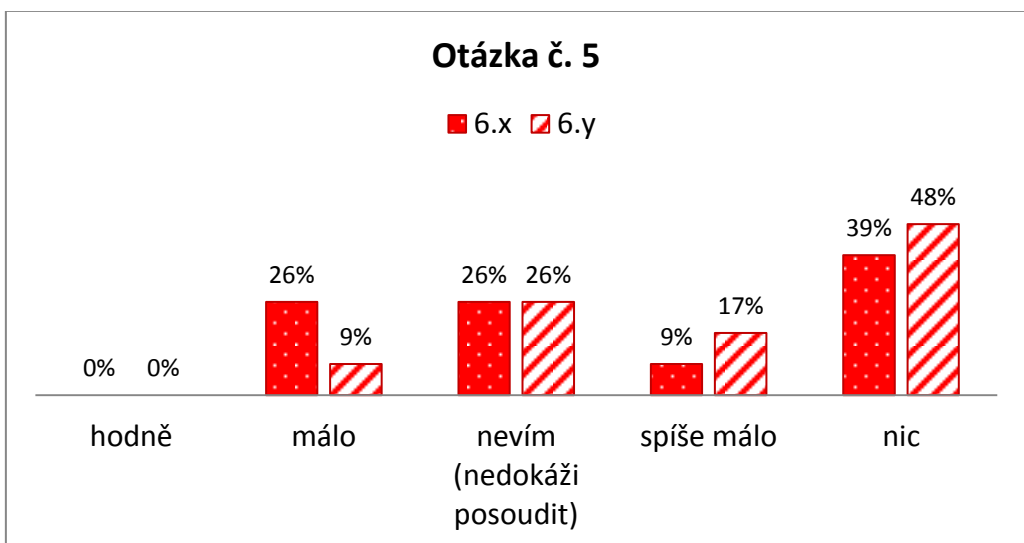
Zdroj: vlastní šetření



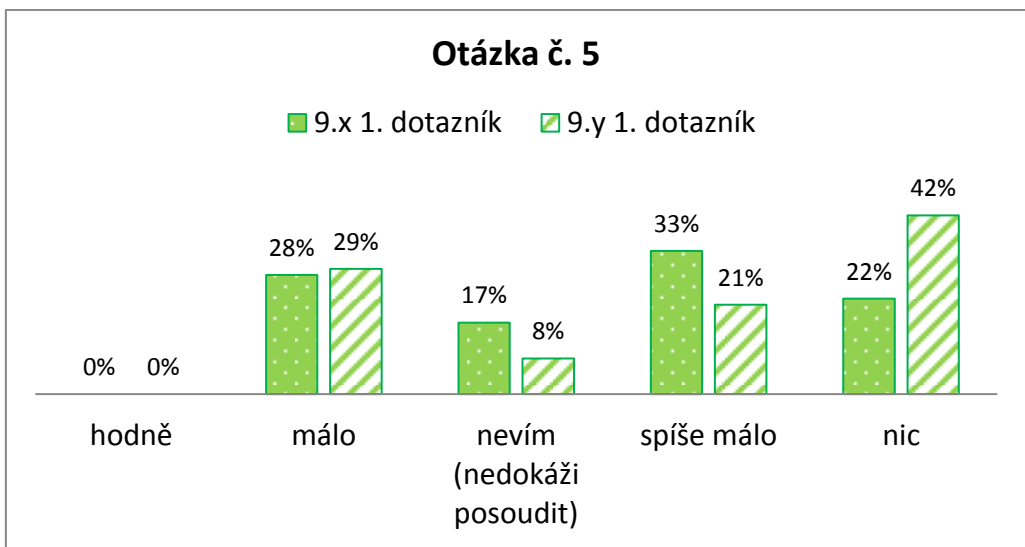
Zdroj: vlastní šetření

### 3.5.5. Otázka č. 5

„Kolik jsi toho věděl/a o holocaustu, antisemitismu, než jste se učili o této problematice ve škole?“



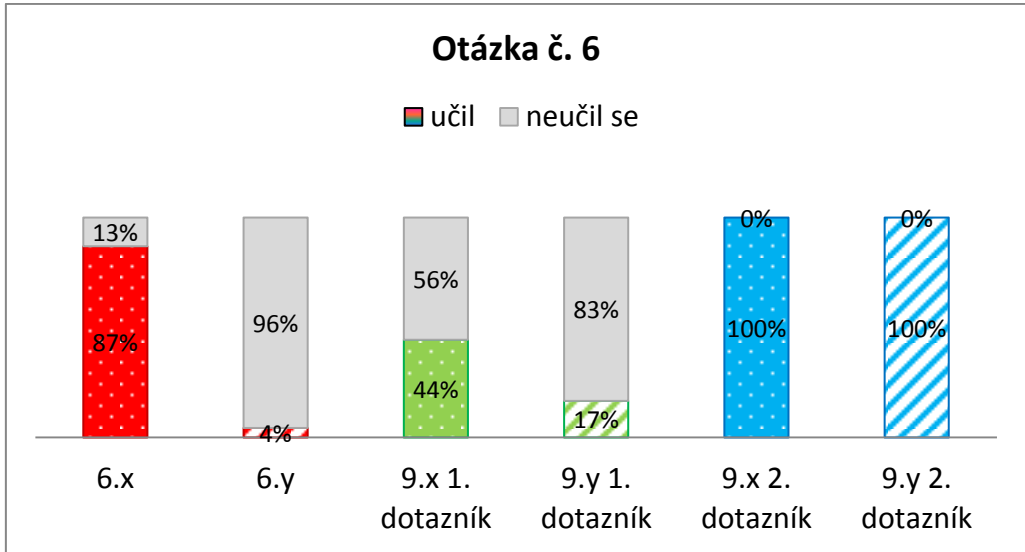
Zdroj: vlastní šetření



Zdroj: vlastní šetření

**3.5.6. Otázka č. 6**

„Učil/a ses ve škole o holocaustu, antisemitismu?“



Zdroj: vlastní šetření

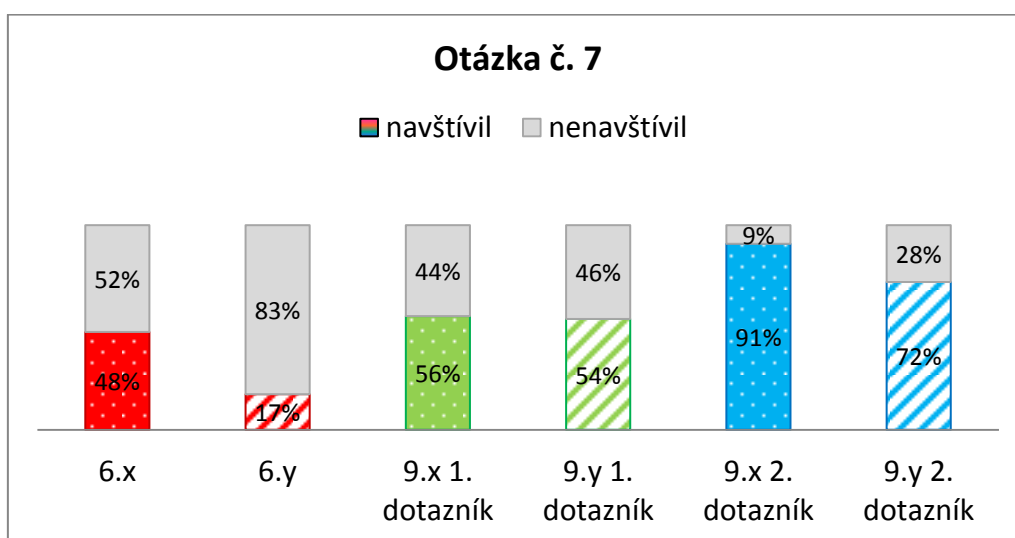
Z uvedených 87 % je patrné, že učitelé 6. x zařadili alespoň nějakou informaci o uvedených tématech.

Jednohlasná odpověď žáků 9. tříd po 2. sběru je konzistentní s výukou mezi 1. a 2. sběrem.

### 3.5.7. Otázka č. 7

„Co jsi osobně navštívil/a s tematikou holocaustu (přednášku; besedu s pamětníkem; exkurzi do muzea – Terezín, Lidice, Lety, Židovské muzeum...; film; divadelní představení; výstavu; prezentace; sledování videa s pamětníky holocaustu; seznámení se s dílem nějakého autora – spisovatele apod.)? Pokud jsi navštívil/a, uveď konkrétně, pokud jsi nenavštívil/a, napiš „NIC““

Při vyhodnocení otázky se počítaly kontakty s alespoň jedním informačním zdrojem o tématu. Přitom bylo zaznamenáno v případě 6. x třídy 11 případů mylného uvedení zdrojů na téma komunismus – pokud to bylo z odpovědí zřejmé, nebyly takové zdroje započítány.

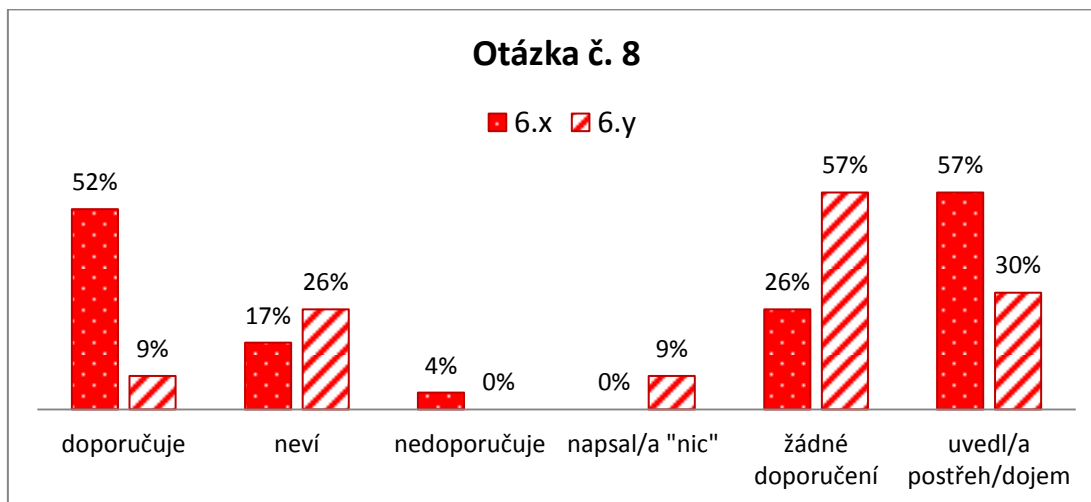


Zdroj: vlastní šetření

Co se týká alespoň nějakého kontaktu s informačními zdroji o tématu holocaustu, je patrný velký nepoměr mezi jednotlivými 6. třídami (48 % vs. 17 %). Dále je patrný u 9. tříd značný nárůst (o téměř 30 %) po výuce o tématu holocaust.

### 3.5.8. Otázka č. 8

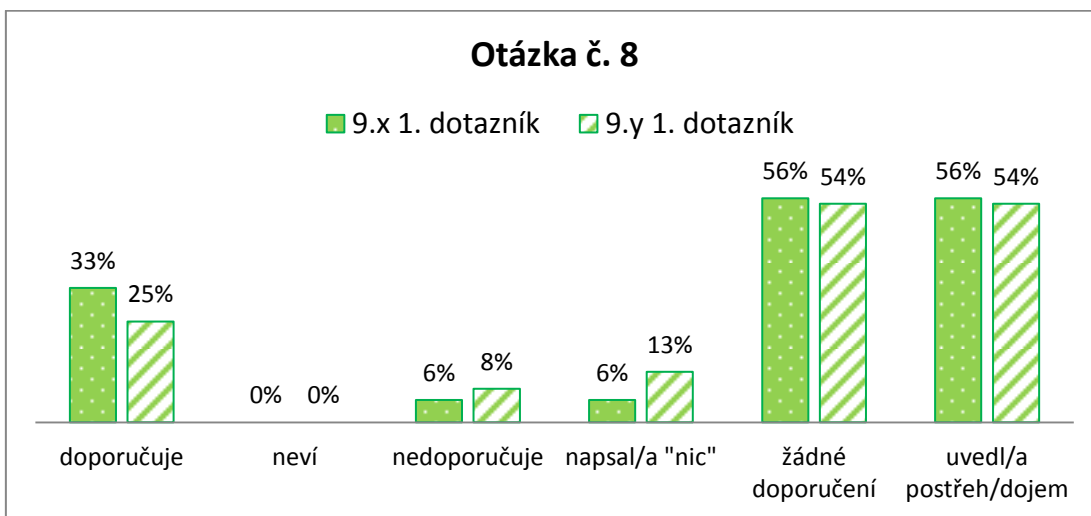
„Jak na tebe zapůsobila návštěva místa, akce, přednášky apod.? Doporučil/a bys svým kamarádům, sourozencům, mladším spolužákům, vrstevníkům návštěvu tohoto místa, akce, přednášky apod.“



Zdroj: vlastní šetření

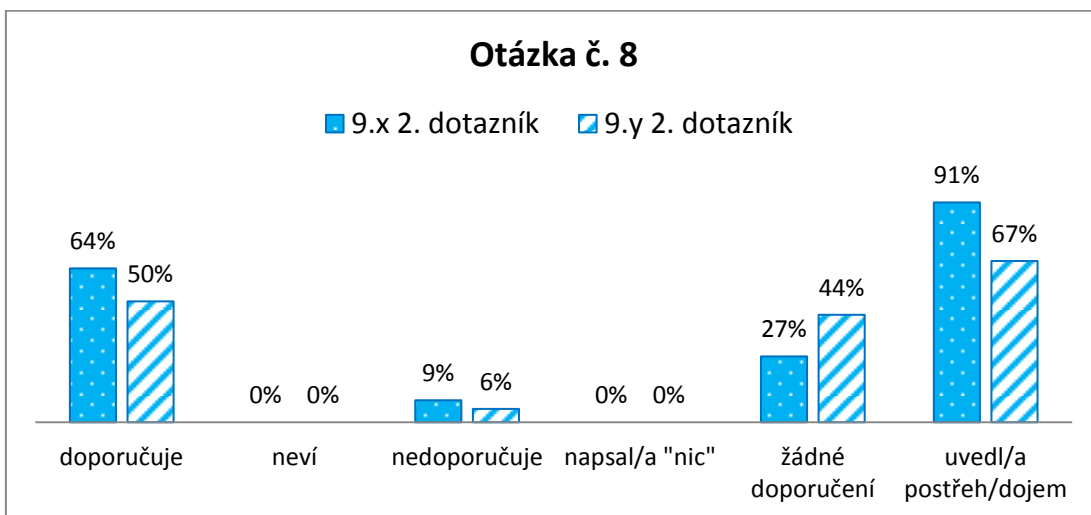
Více než polovina žáků 6. x návštěvu doporučuje. Na velkou nevyváženost odpovědí ve srovnání se 6. y má vliv větší informovanost žáků 6. x (viz vyhodnocení otázky č. 6). V některých případech žáků 6. x ale může jít o mylné doporučení motivované zhlédnutím filmu či návštěvou divadelního představení na téma komunismus.





Zdroj: vlastní šetření

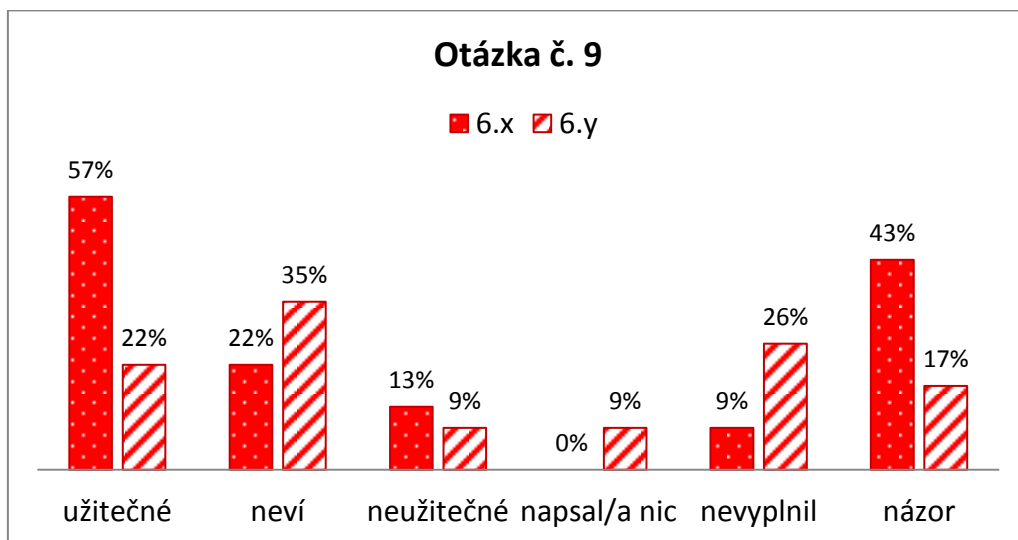
Při 1. sběru (před výukou o tématu) doporučuje návštěvu jen cca. 30 % žáků 9. tříd. Množství doporučení se ale při 2. sběru zvýšilo na cca. 60%. Pozitivní je, že úvahu při 2. sběru napsalo cca. 80% žáků 9. tříd.



Zdroj: vlastní šetření

### 3.5.9. Otázka č. 9

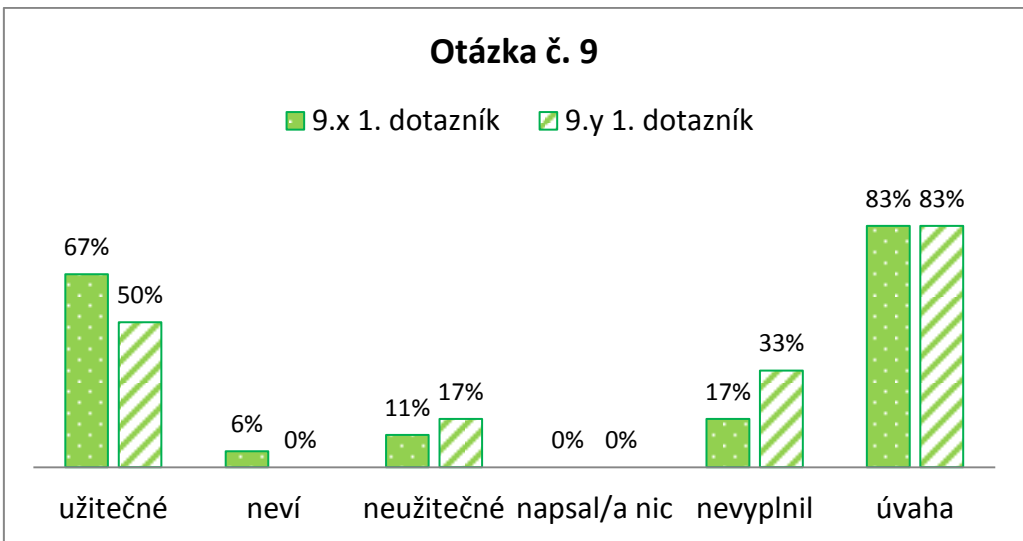
„Domníváš se, že informace, postřehy, které jsi během návštěvy nějaké akce, místa, přednášky apod. o problematice holocaustu a antisemitismu doposud získal/a, budou pro Tebe v dalším životě užitečné?“



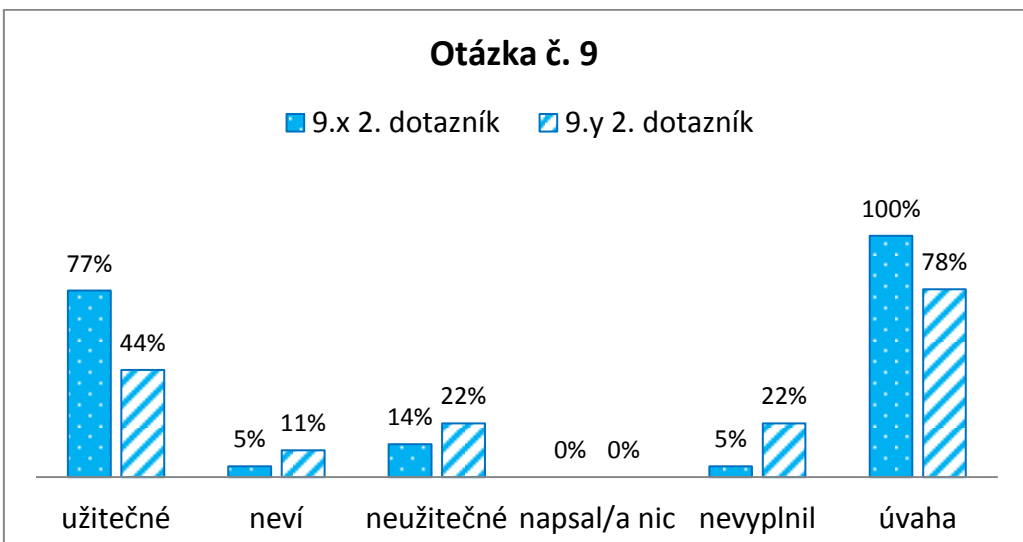
Zdroj: vlastní šetření

Vypovídací hodnota vyhodnocení odpovědí na otázku č. 9 je poněkud degradována tím, že zejména v případě žáků 6. tříd, se tito vyjadřují k tématu, které dobře neznají. Z vyhodnocení otázky č. 6 vyplývá, že žáci 6. x jsou informovanější, což se projevuje na srovnání odpovědí 6. x a 6. y.

Přestože otázka byla směřována na vyjádření názoru na „osobní“ užitečnost informací o problematice antisemitismu a holocaustu, žáci 9. tříd se nezdálo v úvahách vyjadřovali o užitečnosti na obecnější úrovni (např. bude se mi to hodit v dalším studiu, je dobré o tom vědět...).



Zdroj: vlastní šetření



Zdroj: vlastní šetření

### 3.6. Diskuse, shrnutí

U 9. otázky je možno přemýšlet nejen nad znalostmi, které žáci výukou získávají, ale i nad obecným „povědomím“, všeobecným přehledem. Při pročitání úvah u 9. ročníků byly zajímavé úvahy u 5 respondentů při prvním sběru a při druhém sběru rovněž 5 respondentů. Je možné se domnívat, že názory žáků vychází z předpokladu, že není možné, aby se hrůzná dějinná etapa období holokaustu znovu opakovala, a že by je osobně zasáhla. Jak se v rodinách komunikují různá celospolečenská témata, včetně historických faktů nevyjímaje. Důležitou roli ve vzdělávání hrají jak rodiče, tak i prarodiče, kteří dětem mohou předávat informace např. na základě rodinných alb, dokumentů, filmů, návštěv různých historických míst ve svém nejbližším okolí, v rámci ČR. Domnívám se, že prarodiče mají nezastupitelnou roli ve formování mladé generace, v předávání osobních zkušeností, vyprávění rodinných, životních příběhů a tím ve formování osobních postojů, názorů.

V dotazníku nebyla explicitně formulovaná otázka, zda se žák zúčastnil návštěvy muzea, ghetta Terezína apod. dobrovolně či byl naplánován výlet pro všechny žáky třídy do těchto míst, nebo tato místa navštívil s rodiči, prarodiči. Návštěvu památníku Terezín doporučuje organizace Terezínská iniciativa od 7. třídy ZŠ.

Dotazník podnítil ke studiu o tématu holokaust 2 respondenty, pozitivní dopad přinesl 2 respondentům. Dále 1 respondent napsal, že jeho příbuzný byl žid a prošel koncentračním táborem. Také jsem vysledovala u dvou respondentů, že výuka o holokaustu byla pro ně traumatizující. Objevil se i 1 respondent, u něhož se projevilo patologické myšlení („... zajímalo by mě, jaké měli jídlo a jak je zneškodňovali. Jakou látku používali, kolik osob zabíjeli a za kolik hodin byli zabití...“). U 2 respondentů bylo nečitelné písmo.

Hypotézy, které jsem definovala před dotazníkovým šetřením, byly ve dvou případech vyvráceny (H1, H2) a v jednom případě byla potvrzena (H3).

Při procesu analyzování anonymních dotazníků vidím jako problematické použití shodného dotazníku pro žáky 6. a 9. tříd. RVP ZV nezmiňuje povinnou výuku holokaustu na 1. stupni ZŠ, záleží na konkrétním pedagogovi, zda chce učit o tomto tématu na 1. stupni (v 5. třídě) či nikoliv. Zřejmé je, že se při výuce dějin na 1. a 2. stupni používá jiná rétorika, pojmosloví, je jiný obsah výuky dějin. I přesto, že jsem věnovala dostatek času k sestavení otázek v dotazníku, kriticky nahlížím již s časovým odstupem na správnost formulací.

## Závěr

Uvědomuji si, že jsem rozsahem bakalářské práce limitovaná v detailnějším rozpracování tématu holokaust z různých úhlů pohledů, kterým jsem se částečně věnovala v této práci, mnohdy jen naznačila. Na téma holokaust lze nahlížet z perspektiv mnoha vědních oborů, je to téma, které má ještě mnoho výzev před sebou a jak to u dějin bývá, je to nikdy nekončící proces hledání, objevování, dotazování, kritického hodnocení.

Důležité při výuce o holokaustu je, jaké metody výuky se používají, jaké se kladou otázky. Vzhledem k tomu, že se jedná o závažné téma, dr. Chava Baruch z Yad Vashem upozorňuje na důležitost psychologického aspektu při výkladu o holokaustu, tj. v první výukové hodině o tomto tématu nezačít ukázkou mrtvol, nemluvit o nich, o vraždách, o praktických důsledcích holokaustu, ale zasadit informace do historického rámce. Zde chci zmínit publikaci *ČEŠI, NĚMCI, ŽIDÉ? národní identita Židů v Čechách 1918 až 1939* od autorky, historičky Kateřiny Čapkové, která kriticky zkoumá vztahy mezi občany ČSR různých národnostních menšin v době, která předcházela hrůzám války, holokaustu. Co události holokaustu předcházelo, jaké dějinné události? Je velmi zásadní používat ve výuce o holokaustu kritické myšlení, správné kladení otázek apod., aby nedocházelo k zjednodušování pohledu na závažná nejen dějinná témata, ale i na současnou celospolečenskou situaci.

Cíle, které jsem si stanovila v praktické části, byly naplněny. Doufám, že provedená analýza dat z anonymního dotazníku, bude podpůrným přínosem pedagogům i odborníkům z jiných oborů, včetně rodičů, prarodičů, kteří jsou důležitými aktéry ve vzdělávání.

## Seznam literatury

- Bauer, Jehuda, Úvahy o holocaustu, 1. vyd., Praha: Academia, 2009
- Bauman, Zygmunt, Modernita a holocaust, 2. vyd., Praha: SLON, 2010
- Beer, Fritz, ...a tys na Němce střílel, dědo? Českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem, 2. vyd., Praha, Litomyšl: Paseka, 2008
- Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákon, Ekumenický překlad, 2. vyd., Praha: Ekumenická rada církví v ČR, 1984
- Brenner-Wonschicková, Hannelore, Děvčata z pokoje 28. Přátelství, naděje a přežití v Terezíně, 1. vyd., Brno: : Barrister & Principal, 2007
- Colón, Ernie, Jacobson, Sid, Anne Franková komiksový životopis, 1. vyd., Praha, Litomyšl: Paseka, 2013
- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Designing and Conducting Mixed Methods Research, 2nd edition, Thousand Oaks: Sage, 2011
- Čapková, Kateřina, ČEŠI, NĚMCI, ŽIDÉ? národní identita Židů v Čechách 1918 až 1939, 2. vyd., Praha, Litomyšl: Paseka, 2013
- Čapková, Kateřina, Frankl, Michal, Nejisté útočiště, Praha, Litomyšl: Paseka, 2008
- Doughtyová, Louise, Ohně v temnotě, 1. vyd., Brno: Barrister & Principal, 2007
- Eaglestone, Robert, Postmodernismus a popírání holocaust, 1. vyd., Praha: TRITON, 2005
- Erbenová, Eva, Mališová, Markéta, Životy Evy L., 1. vyd., Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2013
- Felixová, Ruth, Sílu žít dál, Praha: Sít', 1997
- Frank, Otto, Deník Anne Frankové, 3. vyd., Praha: SNDK, 1966
- Hartl, P., Hartlová H., Psychologický slovník, 1. vyd., Praha: Portál, 2000
- Hendl, Jan, Kvalitativní výzkum, 2. vyd., Praha: Portál, 2008
- Holdenová, Wendy, NARODILI SE, ABY PŘEŽILI, 1. vyd., Praha: Mladá fronta, 2016

- Holý, Jiří, (ed.), Cizí i blízcí. Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století, 1. vyd., Praha: Filip Tomáš - Akropolis, 2016
- Holý, Jiří, (ed.), Holokaust v české, slovenské a polské literatuře, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2007
- Holý, Jiří, Málek Petr, Špirit Michael, (ed.), Šoa v české literatuře a v kulturní paměti, 1. vyd., Praha: Filip Tomáš – Akropolis, 2011
- Horňanová – Jodasová, Marie, Magdalena, Neobyčejný život, 1. vyd., Praha: Nakladatelství Jaroslava Poberová, 2005
- ICEJ ČR, Vyučováním o holocaustu k prevenci rizikového chování, Závěrečná zpráva projektu „Centra vzdělávání a dialog“, Praha: ICEJ ČR, 2012
- Jelínek, Jan, A KDE BYL BŮH...? Sedmatřicet svědectví přeživších holocaust, 1. vyd., Brno: : Barrister & Principal, 2014
- Kohn, Pavel, Můj život nepatří mně. Čtení o Přemyslu Pittrovi, 1. vyd., Praha: Kalich, 1995
- Kryl, M., Cichá, M., Velímský, T., (ed.), RASISMUS, ANTISEMITISMUS, HOLOCAUST, 1. vyd., Brno: Vakát, Brno: Doplněk, Ústí n. Labem: UJEP, 2011
- Laskierová, Rut, Deník leden – duben 1943, 1. vyd., Praha: Academia, 2009
- Laxová, Renata, Dopis Alexandrovi, 1. vyd., Brno: : Barrister & Principal, 2010
- Lipstadtová, Deborah, E., POPÍRÁNÍ HOLOCAUSTU. Sílící útok na pravdu a paměť, 1. vyd., Praha, Litomyšl: Paseka, 2001
- Matoušek, Oldřich, Slovník sociální práce, 1. vyd., Praha: Portál, 2003
- Prudký, Martin, Dekalog v biblické teologii: Text Desatera a jeho význam pro bibli a její teologii, in: Život Dekalogu, život Písma. Studie a texty ETF č. 16, 2010, s. 4-23
- Radvanský, Artur, A přece jsem přežil, 2. vyd., Praha: STUDIO GABRETA, 2013



- Rafael Centrum, Jak se vyrovnáváme s holocaustem?, Výbor z textů ze seminářů „Prix Irene“ 2003 – 2005, 1. vyd., Praha: Tolerance, G plus G, 2006
- Rodenovi, Eva, Rudolf, Životy ve vypůjčeném čase, 1. vyd., Praha: Academia, 2009
- Sborník Mezinárodní vědecké konference, Fenomén holocaust, Praha – Terezín, 6. – 8. 10. 1999
- Scherz, Zahava, Rut Laskierová, Deník leden – duben 1943, Praha: Academia, 2009
- Sokol, Jan, Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů, 3. vyd., Praha: Vyšehrad, 1998
- Stoessingerová, Caroline, Století moudrosti, 1. vyd., Brno: JOTA, 2012
- Tetzner, Annika, Červená stuha, 1. vyd., Praha: Portál, 2011
- Válková, Veronika, TEREZÍNSKÉ GHETTO. Tajemný vlak do neznáma, 1. vyd. , Praha: Grada Publishing, 2013
- Výbor textů ze seminářů Prix Irene, Jak se znovu rodí násilí, Jak se odpouštějí či neodpouštějí viny, K čemu je víra, Praha: Výbor pro péči o Prix Irene, 2012
- Zimbardo, Philip G., Moc a zlo, Břeclav: MORAVIAPRESS, 2005
- Židovské muzeum Praha, Motýla jsem tu neviděl, 3. vydání, Praha: Židovské muzeum Praha, 2007
- Židovské muzeum Praha, Pohlednicový soubor Dětské kresby z koncentračního tábora Terezín pro Památník Terezín, Praha: ERKOtyp

## Elektronické zdroje

- BBC, 'Yolocaust': How should you behave at a Holocaust memorial?, 20. 1. 2017 [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-38675835>
- Centrum vizuální historie Malach, Co je CVH Malach? [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://ufal.mff.cuni.cz/cvhm/about-us.html>
- Česká televize, Děti Antonína Kaliny, 24. 1. 2017[online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10677298855-deti-antonina-kaliny/415235100021001/>
- EU2009.CZ, Terezínská deklarace, 2009 [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.eu2009.cz/cz/news-and-documents/news/terezinska-deklarace-26320/>
- EUROSKOP.CZ, Listina základních práv Evropské unie, 2000, pdf [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:CS:PDF>
- INTERNATIONAL HOLOCAUST REMEMBRANCE ALLIANCE, Co ve školách vyučovat o holocaustu, [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.holocaustremembrance.com/cs/co-vyu%C4%8Dovat-o-holocaustu>
- Lidovky.cz, Yolocaust: Izraelec propojuje ‚selfička‘ z Památníku holocaustu se snímky mrtvých, 19. 1. 2017 [online]. (cit. 2017-06-13). URL: [http://www.lidovky.cz/yolocaust-dvoji-podoba-selficek-z-pamatniku-holocaustu-v-berline-p91-/zpravy-svet.aspx?c=A170119\\_104023\\_In\\_zahranici\\_ele](http://www.lidovky.cz/yolocaust-dvoji-podoba-selficek-z-pamatniku-holocaustu-v-berline-p91-/zpravy-svet.aspx?c=A170119_104023_In_zahranici_ele)
- Malach, Centrum vizuální historie, [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://ufal.mff.cuni.cz/cvhm/about-us.html>
- MŠMT ČR, Projekt prevence, [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.prevence-info.cz/>
- MŠMT ČR, RVP ZV 2017.pdf [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.msmt.cz/file/41216/>

- OSN ČR, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1966. pdf [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>
- OSN ČR, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, 1966, pdf [online]. (cit. 2017-06-13). URL: [http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinar.pakt-obc.a.polit\\_prava.pdf](http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinar.pakt-obc.a.polit_prava.pdf)
- OSN ČR, Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidy, 1948, pdf [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-genocida.pdf>
- OSN ČR, Všeobecná deklarace lidských práv, 2015 [online]. (cit. 2017-06-13). URL: [http://www.osn.cz/wp-content/uploads/UDHR\\_2016\\_CZ\\_web.pdf](http://www.osn.cz/wp-content/uploads/UDHR_2016_CZ_web.pdf)
- Portál, Annika Tetzner přežila Terezín a vypráví, 2011 [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://portal.cz/aktuality/annika-tetzner-prezila-terezin-a-vypravi-/45495/>
- Post Bellum, Helena Esterkesová (1926), [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <http://www.pametnaroda.cz/story/esterkesova-helena-1926-1047>
- Post Bellum, Metoda orální historie [online]. (cit. 2017-06-13). URL: [http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method?locale=cs\\_CZ](http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method?locale=cs_CZ)
- PSP ČR, Listina základních práv a svobod ČR, 1992, [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- Řím, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, 1950 [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/umluva.pdf>
- Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Základní informace o Češích na Volyni, [online]. (cit. 2017-06-13). URL: [http://www.scvp.eu/downloads/Zakladni\\_informace\\_o\\_Cesich\\_na\\_Volyni.pdf](http://www.scvp.eu/downloads/Zakladni_informace_o_Cesich_na_Volyni.pdf)

Terezín, Projev předsedy vlády B. Sobotky na Terezínské tryzně, 21. 5. 2017 [online]. (cit. 2017-06-13). URL:

<https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/premier/projevy/premier-sobotka-v-terezine-uctil-pamatku-obeti-nacisticke-perzekuce-156475/tmplid-47/>

USC Shoah Foundation, Materiály a informace o svědectvích v češtině, [online]. (cit. 2017-06-13). URL: <https://sfi.usc.edu/czech>

YadVashem, Vzdělávací materiály a pokyny k vyučování o holocaustu, [online]. (cit. 2017-06-13). URL:

<http://www.yadvashem.org/yv/en/education/languages/czech/index.asp>

Yolocaust, Projekt z ledna 2017, [online]. (cit. 2017-06-13). URL:

<http://yolocaust.de/>

Zákon č. 101/2000 Sb. O ochraně osobních údajů [online]. (cit. 2017-06-13). URL:

<https://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&nr=101~2F2000&rpp=15#seznam>

Židovské muzeum Praha, projekt Naši nebo cizí: Židé v československé zahraniční armádě, [online]. (cit. 2017-06-13).

URL: [http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/5-12\\_Zide\\_v\\_ceskoslovenske\\_zahranicni\\_armade.pdf](http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/5-12_Zide_v_ceskoslovenske_zahranicni_armade.pdf)

# Přílohy

## Příloha číslo 1:

### Anonymní dotazník - pro 6. třídy

1. Napiš, co víš o holocaustu (též holokaustu):

2. Víš, co znamená pojem „šoa“?

a) jestli ano, napiš:

b) jestli ne, zakroužkuj NEVÍM.

3. Víš, co znamená pojem „antisemitismus“?

a) jestli ano, napiš:

b) jestli ne, zakroužkuj NEVÍM.

4. Odkud ses dozvídal/a informace o antisemitismu a holocaustu ještě předtím, než jste se o těchto tématech začali učit ve škole? Zakroužkuj možnost/i:

a) televize, b) rozhlas, c) noviny a časopisy, d) internet, e) knihy,

f) rodiče nebo další příbuzní, g) jiné zdroje,

h) informace jsem se nedozvídal/a.

5. Kolik jsi toho věděl/a o holocaustu, antisemitismu, než jste se učili o této problematice ve škole? Zakroužkuj jednu možnost:

a) hodně, b) málo, c) nevím (nedokáži posoudit), d) spíše málo, e) nic.

6. Učil/a ses ve škole o holocaustu, antisemitismu? Zakroužkuj jednu odpověď:

ANO            NE

7. Co jsi osobně navštívil/a s tematikou holocaustu (přednášku; besedu s pamětníkem; exkurzi do muzea – Terezín, Lidice, Lety, Židovské muzeum...; film; divadelní představení; výstavu; prezentace; sledování videa s pamětníky holocaustu; seznámení se s dílem nějakého autora – spisovatele apod.)? Pokud jsi navštívil/a, uveď konkrétně, pokud jsi nenavštívil/a, napiš „NIC“:

8. Jak na tebe zapůsobila návštěva místa, akce, přednášky apod.? Doporučil/a bys svým kamarádům, sourozencům, mladším spolužákům, vrstevníkům návštěvu tohoto místa, akce, přednášky apod.? Popiš své postřehy, dojmy:

9. Domníváš se, že informace, postřehy, které jsi během návštěvy nějaké akce, místa, přednášky apod. o problematice holocaustu a antisemitismu doposud získal/a, budou pro Tebe v dalším životě užitečné? Napiš svůj názor:

## Příloha číslo 2:

### Anonymní dotazník - pro 9. třídy

1. Napiš, co víš o holocaustu (též holokaustu):

2. Víš, co znamená pojem „šoa“?

a) jestli ano, napiš:

b) jestli ne, zakroužkuj NEVÍM.

3. Víš, co znamená pojem „antisemitismus“?

a) jestli ano, napiš:

b) jestli ne, zakroužkuj NEVÍM.

4. Odkud ses dozvídal/a informace o antisemitismu a holocaustu ještě předtím, než jste se o těchto tématech začali učit ve škole? Zakroužkuj možnost/i:

a) televize, b) rozhlas, c) noviny a časopisy, d) internet, e) knihy,

f) rodiče nebo další příbuzní, g) jiné zdroje,

h) informace jsem se nedozvídal/a.

5. Kolik jsi toho věděl/a o holocaustu, antisemitismu, než jste se učili o této problematice ve škole? Zakroužkuj jednu možnost:

a) hodně, b) málo, c) nevím (nedokáži posoudit), d) spíše málo, e) nic.

6. Učil/a ses ve škole o holocaustu, antisemitismu? Zakroužkuj jednu odpověď:

ANO            NE

7. Co jsi osobně navštívil/a s tematikou holocaustu (přednášku; besedu s pamětníkem; exkurzi do muzea – Terezín, Lidice, Lety, Židovské muzeum...; film; divadelní představení; výstavu; prezentace; sledování videa s pamětníky holocaustu; seznámení se s dílem nějakého autora – spisovatele apod.)? Pokud jsi navštívil/a, uveď konkrétně, pokud jsi nenavštívil/a, napiš „NIC“:

8. Jak na tebe zapůsobila návštěva místa, akce, přednášky apod.? Doporučil/a bys svým kamarádům, sourozencům, mladším spolužákům, vrstevníkům návštěvu tohoto místa, akce, přednášky apod.? Popiš své postřehy, dojmy:

9. Téma úvahy: Domníváš se, že informace, postřehy, které jsi během návštěvy nějaké akce, místa, přednášky apod. o problematice holocaustu a antisemitismu doposud získal/a, budou pro Tebe v dalším životě užitečné?

Napiš úvahu: